

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМ. А.С. МАКАРЕНКА

КАФЕДРА СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН

РЕЛІГІЄЗНАВСТВО

Методичний посібник
для підготовки до практичних занять
студентів денної форми навчання
всіх спеціальностей

Суми
Видавництво СумДПУ імені А.С. Макаренка
2013

УДК 2(075.9)
ББК 86я73
Р 36

Рекомендовано до друку рішенням редакційно-видавничої ради Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка

Укладач: І.О. Бондар – кандидат філософських наук, старший викладач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка.

Рецензенти: І. П. Мозговий, доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін ДВНЗ Українська академія банківської справи Національного банку України.
В. В. Турков, кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії України СумДПУ імені А. С. Макаренка;

Р 36 Релігієзнавство : методичний посібник для підготовки до практичних занять студентів денної форми навчання всіх спеціальностей / Укл. Бондар І. О. – Суми: СумДПУ, 2013. – 112 с.

Даний методичний посібник розрахований на студентів всіх факультетів вищих педагогічних навчальних закладів, викладачів, а також всіх тих, хто цікавиться проблемами філософії та історії релігії. Можна використовувати при проведенні практичних занять, при підготовці до контрольних, курсових, дипломних робіт, а також при вивченні релігієзнавчих питань на заняттях в загальноосвітніх навчальних закладах України.

ЗМІСТ

ЗМІСТ	3
ПЕРЕДМОВА.....	4
ВИТЯГ З РОБОЧОЇ ПРОГРАМИ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «РЕЛІГІЄЗНАВСТВО».....	15
ПЛАНІ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ.....	18
Заняття № 1.....	18
Заняття № 2.....	23
Заняття № 3.....	29
Заняття № 4.....	36
Заняття № 5.....	43
Заняття № 6.....	50
Заняття № 7.....	59
Заняття № 8.....	66
ІНДИВІДУАЛЬНІ ЗАВДАННЯ	72
МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ ДО ВИКОНАННЯ КОМПЛЕКСНОЇ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ	74
ПИТАННЯ ДО ЗАЛІКУ	80
КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ	82
МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПІДГОТОВКИ Й ОФОРМЛЕННЯ РЕФЕРАТІВ, ДОПОВІДЕЙ ТА ПОВІДОМЛЕНЬ	84
СПИСОК ОСНОВНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	88
СЛОВНИК РЕЛІГІЄЗНАВЧИХ ТЕРМІНІВ.....	90

ПЕРЕДМОВА

В сучасних умовах все більше зростають вимоги до знань студентів у галузі суспільно-гуманітарної підготовки. Світовий досвід показує, що сучасне виробництво потребує фахівців, які є інтелектуально розвиненими і духовно багатими особистостями, що органічно поєднують ґрунтовні професійні уміння і навички з високими культурно-виховними якостями і здобутками. У поглибленні гуманітарної спрямованості освіти, формуванні інтелектуального потенціалу особистості значна роль належить соціально-гуманітарним дисциплінам. Тому релігієзнавство, як складова частина філософського знання, останні десятиліття набуло статусу вузівської дисципліни, стало важливою частиною професійної підготовки майбутніх педагогів.

Становлення релігієзнавства, яке займається дослідженням закономірностей виникнення, розвитку і функціонування релігії, є однією необхідних умов для гуманізації і демократизації суспільного життя, а також розбудови правової держави. Звернення до релігії, до її складної різноманітності стає все більш актуальним та правомірним, оскільки сама релігія відображає ставлення людини до суспільства, до природи, до своєї історії, безпосереднім чином впливає на самосвідомість нації. Усвідомлення основних положень та фактичного матеріалу з філософії, психології, соціології та історії релігії дозволяє поставити і приступити до вирішення таких питань, без засвоєння яких неможливий суспільний прогрес. Ефективне вирішення проблем оптимізації окремих сфер людської життєдіяльності неможливе без врахування основних взаємозв'язків релігійної сфери з іншими сферами соціального життя. Релігієзнавче знання має безпосереднє практичне застосування, пов'язане з плануванням та прогнозуванням процесів соціального життя, з управлінням різноманітними сферами соціальної практики, діяльністю груп, колективів, організацій.

Вивчення предмету «Релігієзнавство» є обов'язковою умовою гуманітарної освіченості фахівця будь-якого профілю. Зважаючи на це, Міністерством освіти і науки України запропоновано до складу навчальних планів вищих закладів освіти вивчення цієї дисципліни на всіх факультетах, за всіма спеціальностями.

Специфіка вивчення релігієзнавства полягає в тому, що в ньому особлива увага приділяється вивченню питань історії релігій. Релігія розглядається з раціональних (наукових) позицій як одна із форм духовного освоєння і відображення світу, як специфічний історичний тип світогляду, а також засіб, що безпосередньо впливає на мотивацію поведінки людини в суспільстві.

Об'єктом релігієзнавства є релігія як складова частина духовності суспільства. Релігія – це складне соціальне і духовне явище, корені якого виходять з глибини на терени суспільної історії. Соціальна природа та риси релігії вказують на її зв'язок з розвитком суспільства. Прогресивні зміни в суспільстві неодмінно позначаються і еволюції релігійних вчень та вірувань. Звідси виникає необхідність комплексного вивчення релігійних вчень з врахуванням їхнього догматичного змісту і тих суспільних факторів, що обумовлюють історичні особливості виникнення і функціонування тих чи інших релігійних ідей.

Предметом релігієзнавства є теоретичний та історичний зміст феномена релігії, об'єктивні закономірності виникнення, становлення, розвитку і функціонування релігій, їх структурні особливості, різноманітні явища, взаємозв'язки і взаємодія релігії з іншими галузями знань, а також аналіз генези як релігійності, так і процесів секуляризації духовного життя суспільства та різних форм світогляду. Релігієзнавство у своєму предметі значно ширше, ніж в об'єкті. Якщо об'єкт релігієзнавства відносно сталий, то предмет його збільшується за обсягом і дещо видозмінюється у часовому просторі.

Метою вивчення релігієзнавства є надання загального нариса наукових знань про релігії, що були представлені в історії суспільства; вирішення проблем, які об'єктивно виникають в процесі пізнання людиною загальних тенденцій розвитку релігійного світогляду. Позбавлена ідеологічного аспекту ця дисципліна дає нове бачення проблеми взаємовідносин людини і Бога. Вироблення у студентів стійкої системи знань із історії релігії, знання її сутнісних рис та визначення місця в структурі людської духовності повинно

створити світоглядні передумови для розуміння майбутніми педагогами свого місця в обрії взаємодії сакральної і профанної сфер людської життєдіяльності.

Основними завданнями релігієзнавства є осягнення сутності, закономірностей походження і функціонування релігії на різних етапах розвитку людства. Така зорієнтованість означає створення необхідних умов для формування творчих здібностей студентів, спрямована на гармонійний розвиток їхніх інтелектуальних, професійних, естетичних і моральних якостей, тобто на підготовку не лише фахівця у певній сфері виробництва й управління, а й на особу, здатну до різних сфер діяльності, яка здатна усвідомлено приймати рішення з політичних, економічних, світоглядних, моральних, естетичних та інших питань.

У результаті засвоєння навчальної дисципліни «Релігієзнавство» студенти повинні *знати*:

- об'єкт, предмет, основні розділи, методи і принципи релігієзнавства;
- світові й вітчизняні релігієзнавчі школи, концепції і напрямки;
- особливості філософської, психологічної, соціологічної, морально-політичної, історико-культурологічної оцінки сутності релігії;
- основні релігійні, філософські та наукові теорії походження і специфіки релігії;
- функції релігії як специфічної форми суспільної свідомості, як соціально-історичного явища;
- основні конкретно-історичні форми релігійного комплексу та форми вільнодумства;
- час і причини виникнення релігій;
- первісні, національні, світові, нетрадиційні релігії та їх особливості;
- значення релігійних категорій в іудаїзмі, християнстві, буддизмі та ісламі;
- форми, етапи та принципи ставлення людства і українського суспільства до сакрального комплексу, до біблійних заповідей, релігійних обрядів і свят;

- особливості формування біблійного, православно-християнського характеру сакральної культури України;

- специфіку релігійної ситуації України в історичному аспекті;
- сучасне становище релігійних організацій в Україні;
- основні положення українського законодавства про свободу совісті та релігійні організації;

- основи законодавства про свободу совісті в Україні.

У результаті засвоєння навчальної дисципліни «Релігієзнавство» студенти повинні *вміти*:

- вільно володіти понятійно-категоріальним апаратом;
- чітко розрізняти конфесійне та наукове сприйняття релігії;
- проводити історичні та структурні паралелі між основами віровчення світових, національних та первісних релігій і будувати типологічні характеристики релігійного комплексу;

- виявляти основи віровчення тієї чи іншої релігії на прикладі аналізу її сакральних текстів.

- на основі наукових принципів ставлення до релігії, церкви, богослов'я та віруючих формувати власну позицію щодо сакральної і секуляризованої духовності;

- дотримуватися і виконувати українське законодавство про свободу совісті та релігійні організації;

- розрізняти особливості конфесійної діяльності різних релігійних організацій;

- підтримувати і сприяти заходам, які спрямовані на відродження сакральної культури української нації, на діалог і співробітництво віруючих і невіруючих в ім'я розвитку національної культури;

- готувати повідомлення на релігієзнавчу тематику, брати участь у релігієзнавчих та релігійних дискусіях.

Матеріали методичного посібника розраховані для студентів всіх спеціальностей педагогічного університету. Така орієнтація зумовила розширення змісту програми, що дає змогу забезпечити диференційований підхід при викладі курсу студентам різних спеціальностей, враховуючи рівень підготовки та фахову спрямованість майбутніх слухачів; зорієнтувати майбутніх спеціалістів на подальше поглиблене вивчення релігієзнавчих питань.

Важливою складовою даного методичного посібника є витяг з робочої програми навчальної дисципліни «Релігієзнавство», що детально розкриває зміст кожної теми відповідно її поділу на 2 змістовних модулі, виявляючи місце кожного практичного заняття у рамках дисципліни. Це повинно допомогти студентові підготуватись до вдумливого та усвідомленого сприйняття матеріалу. Також ця частина посібника може допомогти зорієнтуватися та повноцінно підготувати тему студенту, що працює за індивідуальним графіком і нерегулярно відвідує лекції.

В методичному посібнику пропонуються плани семінарів до кожної теми, однак проводяться вони за вибором викладача і у відповідності до навчального плану. Семінари є ефективною формою навчальних занять, оскільки сприяють закріпленню матеріалу лекційного курсу, забезпечують набуття студентом певних навичок правильного формулювання і висловлювання своїх думок під час обговорення теми.

Семінарське заняття – це особлива форма організації навчального процесу, яка має призначення:

- 1) поглибити та систематизувати знання студентів, отримані на лекційних заняттях;
- 2) розвивати вміння студентів обговорювати складні питання та дискутувати суперечливі проблеми;
- 3) удосконалювати навички самостійної роботи з науковою літературою та статтями періодичних видань;
- 4) сформувані вміння використовувати теоретичні знання на практиці;
- 5) виховувати інтерес до даної галузі знань;

б) контролювати знання студентів.

Ефективність проведення семінарських занять з релігієзнавства ґрунтується на таких методичних засадах:

- 1) формування критичного осмислення здобутих знань;
- 2) орієнтування студентів на вивчення не тільки теоретичних, а й практичних проблем;
- 3) виконання завдань з тем курсу, що формує навички роботи із спеціальною літературою;
- 4) використання різноманітних методів активізації творчої діяльності студентів шляхом проведення дискусій з проблемних питань;
- 5) обговорення ділових ситуацій та підготовки рефератів і доповідей.

На кожному семінарському занятті студентам слід виявляти активність у дискусії, вміння відстоювати свою позицію, що враховується при виставленні підсумкової оцінки з зазначеного курсу.

Основні категорії та поняття, які перелічені у кожній темі, допомагають студенту систематизувати отримані знання. Оволодіння основними категоріями та поняттями з «Релігієзнавства» допоможе зрозуміти зміст будь-якої наукової релігієзнавчої літератури. Їх тлумачення слід записувати окремо і дуже добре запам'ятати, тому що вони є основою, фундаментом для знання будь-якої навчальної дисципліни. Інформацію можна знайти в даному методичному посібнику, в якому подано словник релігієзнавчих термінів, а також у підручниках і навчальних посібниках з релігієзнавства, в яких є «міні словники». Визначення будь-яких релігієзнавчих категорій можна знайти у спеціалізованих словниках і довідниках, приклади яких є в списку основної літератури.

Методичні вказівки і рекомендації детально зосереджують увагу студентів на тих визначальних положеннях питань плану, які є обов'язковими для вивчення, з якими можливо виникнуть проблеми, даються рекомендації для їх уникнення, що є наслідком педагогічного досвіду упорядника даного методичного посібника. Уважно ознайомившись з цими рекомендаціями, студенту необхідно прочитати відповідний матеріал підручника,

законспектувати його і виконати завдання, які подано після кожної теми, використовуючи зазначену літературу.

Вивчення теми і підготовка студента до практичного заняття починається після прочитання викладачем лекції. До початку вивчення матеріалу студент підбирає необхідну літературу, згідно зі списком основної та додаткової літератури і періодичної преси, що пропонується викладачем. Вказаним переліком студент не повинен обмежуватися, для підготовки до семінарського заняття може бути використана будь-яка література, що відноситься до відповідної теми.

Далі студент усвідомлює поставлені викладачем питання до даної теми, співставляє їх з питаннями лекції. Якщо питання повторюють лекційні, то необхідно доповнити їх зміст новим фактичним матеріалом та, доповідаючи на семінарському занятті, запропонувати їх у більш розгорнутому вигляді. Якщо питання теми не були представлені в лекції, а таких питань переважна більшість, то слід самостійно працювати над ними, конспектуючи в окремому зошиті для семінарських занять необхідні матеріали.

Конспект – це стислий послідовний переказ змісту книги, або її частини (параграфу, розділу). Він включає у себе основні положення, їх докази, а також фактичний матеріал (приклади, цитати, статистичні дані, тощо). Якщо для ілюстрації якого-небудь положення автор книги приводить значну кількість матеріалу, то в конспект включається найбільш яскраві, характерні приклади і факти. В конспекті можуть бути представлені схеми та таблиці, зроблені на основі вивченого матеріалу. Не варто недооцінювати таблиці і схеми, тому що вони, по своїй суті, результат тривалої аналітичної роботи, а спрощуючи, вони в той же час:

- 1) дисциплінують мислення;
- 2) систематизують знання;
- 3) є перевіреним практикою прийомом, що сприяє швидкому запам'ятовуванню матеріалу;
- 4) істотно полегшують процес засвоєння складних теоретичних положень;
- 5) показують значні віхи в розвитку світових та національних релігій;

б) дають загальне уявлення про світовий релігійстворчий процес в історичному аспекті.

Конспект є важливою формою запису, яка включає план і тези в поширеному вигляді. При конспектуванні треба запобігати поширеній серед студентів помилки, коли ведуться записи до зошиту під час першого ж читання, а зміст наступних сторінок є невідомим. Приступати до конспектування слід після того, як прочитана стаття чи розділ книги, та складено план основу конспекту. Потім треба самостійно, стисло («своїми словами») або за допомогою цитат («словами автора») передати зміст прочитаного. Конспектуванням можна оволодіти добре, якщо навчитися складати план та тези.

Конспект повинен бути коротким, стислим, зрозумілим та логічно довгим. Зміст конспектованого джерела не можна перекручувати. Якщо, ви не згодні з автором, або маєте власну думку при оцінці і аналізі фактів, то її слід записувати окремо, відмічаючи це в конспекті, або під час доповіді на семінарському занятті, робити в усній формі зауваження і коментарі.

Робота над текстом книги або статті розповідного характеру доцільно будувати за планом:

- 1) читання всього тексту з метою загального ознайомлення з ним;
- 2) поділ матеріалу на смислові частини і виокремлення в кожній з них основної ідеї;
- 3) пошук фактичного та статистичного матеріалу, який підтверджує основну думку, ідею, положення;
- 4) запис в зошит головних положень та фактичного матеріалу;
- 5) наприкінці роботи з текстом слід зробити висновки стосовно відповідного питання семінарського заняття та проаналізувати ту точку зору на проблему, яку пропонує автор книги або статті.

Якщо узагальнити методичні рекомендації, які стосуються складання студентом конспекту, то робота над будь-якою науковою літературою має будуватися таким чином:

- 1) прочитайте статтю;

- 2) в найбільш важливих місцях зробити закладки та помітки;
- 3) складіть план, в середині кожного уривка необхідно сформулювати основну думку;
- 4) викладіть кожний пункт плану докладніше, загальне необхідно перетворити в тези.

Конспект може бути стислим, коротким (близько до плану) і поширеним (близько до тексту). Цитати необхідно наводити точно і правильно, а оформлювати її, вказавши джерело і сторінку. Основні думки викладаються конспективно, а вже в них вводяться цитати.

Відповідаючи на семінарському занятті за одним з пунктів плану студент може користуватися своїм конспектом, але відповідь повинна бути самостійною. Обов'язково слід робити висновки.

Готуючись до занять, студенти повинні самостійно опрацювати рекомендовану до визначеної теми літературу. До списку джерел і літератури внесено останні публікації як українських, так і зарубіжних дослідників, що відображає рівень сучасного релігієзнавчого знання. Список літератури для є орієнтованим, можна використовувати також будь-яку іншу наявну літературу, в якій розкриті питання завдання, а також доречним є звернення до списку основної літератури (підручників та навчальних посібників), який подано окремо наприкінці посібника. Підручники та навчальні посібники, що перелічені в списку літератури можна та треба використовувати при підготовці до кожного семінарського заняття.

Обсяг визначених джерел не передбачає їх обов'язкового і повного засвоєння студентами в процесі підготовки до практичних занять, але надає можливість, з одного боку, чіткої орієнтації у значному за кількісними показниками доробку релігієзнавчих публікацій, а, з іншого, – вільного вибору потрібної літератури, що може бути використана при підготовці до семінарських занять, при написанні рефератів, курсових та дипломних робіт. Інтенсивна робота українських науковців – істориків та релігієзнавців – у сфері заповнення «білих плям» з історії релігії, значна кількість ґрунтовних наукових

публікацій, в яких наново переглядаються більшість тем з курсу «Релігієзнавство», що були надруковані останнім часом, роблять неможливим наведення вичерпного списку літератури. І тому за студентом залишається право розширити цей список за власним бажанням.

Запропоновано у посібнику і тематику рефератів. Реферат – це послідовне викладання окремої проблеми теми, яка запропонована студентам до кожного семінарського заняття. Студент може проглянути теми рефератів, обрати тему, що його зацікавила, повідомити викладача за 2 – 3 тижні до семінарського заняття і під його керівництвом підготувати матеріал для виступу. У рефераті студент повинен зазначити шляхи та методи дослідження проблеми, надати фактичні дані, навести свої особливі висновки, внести щось нове в теорію або практику дослідженого питання. Якісне виконання такої роботи має підвищити рейтинг студента, поширити його кругозір, розвинути навички творчого мислення, надає можливість покращити знання. Для полегшення оформлення реферату у посібнику надаються рекомендації та додатки.

Готуючись до семінару, студент повинен вміти критично підходити до оцінки набутих ним самостійно знань. В цьому йому допомагають контрольні питання. Запитання і завдання для самоконтролю покликані допомогти студентові з'ясувати ступінь оволодіння темою, зробити самоаналіз, визначити складні для засвоєння питання. Опрацювавши наукову літературу, періодичні видання та першоджерела, слід усно дати відповіді на запропоновані питання. Самоконтроль студент може здійснювати за допомогою як проблемних, так і тестових запитань, які подаються наприкінці кожного практичного заняття. Якщо впевнені в правильності своїх відповідей на всі запитання, то висока оцінка викладачем ваших знань гарантована!

На кафедрі соціально-гуманітарних дисциплін є в наявності відеотека науково-популярних та художніх фільмів, що відображають проблематику процесу релігієтворення та її подальшого історичного розвитку. Це перелік подається наприкінці більшості тем практичних занять. Студенти мають змогу ними користуватися як у методичному кабінеті кафедри, так і переглянути вдома, скопіювавши на електронні носії.

В методичному посібнику окремими розділами також представлені індивідуальні науково-дослідні завдання, методичні матеріали до виконання комплексної контрольної роботи, питання до заліку, критерії оцінювання знань студентів, методичні рекомендації щодо підготовки й оформлення рефератів, доповідей та повідомлень та список основної літератури (підручників та навчальних посібників з «Релігієзнавства».

Даний методичний посібник побудовано з урахуванням державного стандарту вищої освіти і навчальних планів всіх структурних підрозділів (інститутів та факультетів) Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка. Для проведення семінарських занять навчальними програмами передбачено на третьому курсі денного відділення 72 години, з них аудиторних занять – 36 годин, лекцій – 18 годин, практичних занять – 18 годин, а також самостійної роботи – 36 годин. Робоча програма затверджена на засіданні кафедри соціально-гуманітарних дисциплін (протокол № 1 від 30 серпня 2012 р.).

Форми контролю знань студентів враховують кредитно-модульну систему організації навчального процесу і передбачають: проведення колоквиумів, підготовку рефератів, усні опитування, письмові модульні контрольні роботи, тестування. Можливе проведення наприкінці вивчення курсу релігієзнавства комплексної контрольної роботи. Підсумкова форма контролю – залік.

ВИТЯГ З РОБОЧОЇ ПРОГРАМИ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «РЕЛІГІЄЗНАВСТВО»

Змістовий модуль 1. Вступ. Ранні та етнічні форми релігії.

Тема 1. Релігієзнавство як наука.

Тема 2. Релігія як соціально-історичний феномен.

Тема 3. Вільнодумство та свобода совісті в історії культури людства.

Тема 4. Походження релігії. Ранні форми релігії.

Тема 5. Ранні національні релігії.

Тема 6. Пізні національні релігії.

Змістовий модуль 2. Світові релігії. Історія релігій в Україні.

Тема 7. Буддизм як світова релігія.

Тема 8. Християнство: походження та генеза.

Тема 9. Іслам як світова релігія.

Тема 10. Релігія й церква в Україні: історія і сучасність.

Тема 11. Нетрадиційні й нові релігійні культури.

Теми лекційних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
	Модуль 1	
1	Релігієзнавство як наука	2
2	Релігія як соціально-історичний феномен	2
3	Походження релігії. Ранні форми релігії	2
4	Пізні національні релігії	2
	Модуль 2	
5	Буддизм як світова релігія	2
6	Християнство: походження та генеза	4
7	Іслам як світова релігія	2

8	Нетрадиційні і нові релігійні культури	2
	Всього	18

Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
	Модуль 1	
1	Релігія як соціально-історичний феномен	2
2	Вільнодумство в історії культури людства	2
3	Ранні національні релігії	2
4	Пізні національні релігії	2
	Модуль 2	
5	Біблія як історико-культурна пам'ятка християнства	2
6	Католицизм православ'я та протестантизм як основні напрями християнства	4
7	Історія і сучасний стан християнства в Україні	2
8	Іслам як світова релігія	2
	Всього	18

Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
	Модуль 1	
1	Релігієзнавство як наука	2
2	Релігія як соціально-історичний феномен	4
3	Вільнодумство та свобода совісті в історії культури людства	6
4	Походження релігії. Ранні форми релігії	2
5	Ранні національні релігії	4

6	Пізні національні релігії	2
	Модуль 2	
7	Буддизм як світова релігія	2
8	Християнство: походження та генеза	4
9	Язичницькі вірування та прийняття християнства в Київській Русі	2
10	Релігія й церква в Україні: історія і сучасність	2
11	Іслам як світова релігія	4
12	Нетрадиційні й нові релігійні культури	2
	Всього	36

Інформаційні ресурси

1. http://www.krugosvet.ru/enc/kultura_i_obrazovanie/religiya/RELIGIYA.html –
Енциклопедія «Кругосвет»
2. <http://dic.academic.ru/dic.nsf/bse/127037/Религия> – Словари и энциклопедии на Академикe
3. http://elib.org.ua/religion/ua_readme.php – Українська цифрова бібліотека
4. <http://www.religiya.su/> – Каталог сайтів світових релігій
5. <http://www.goldbiblioteca.ru/religiya/religiyastr/religiya1.php> – Книги по релігії
6. <http://www.religion.in.ua/main/21821-zvichajnij-plagiat-vid-talanovitogo-bogoslova.html> – релігія в Україні
7. <http://orthodoxy.org.ua/> – православ'я в Україні
8. <http://orthodoxy.org.ua/content/strastnaya-pyatnitsa-mirovye-shedevry-72141> – православ'я в Україні
9. <http://religions.unian.net/ukr/detail/11396> – УНІАН: релігії
10. <http://osvita.ua/vnz/reports/relig/30072/> – освіта. ua
11. <http://www.viche.info/journal/1513/> – «Віче» – журнал Верховної Ради України

ПЛАНІ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

Заняття № 1

(2 години)

Тема: **Релігія як соціально-історичний феномен**

План:

1. Соціальні, гносеологічні, онтологічні та психологічні чинники релігії.
2. Основні теорії походження релігії.
3. Функції релігії та її роль у житті суспільства.
4. Географія сучасних релігій.

Основні поняття: богослов'я, містицизм, міфологія, релігієзнавство, релігія, теїзм, теологія, функції релігії.

Методичні вказівки і рекомендації

Готуючись до відповіді на перше питання слід звернути увагу на те, що існують богословські, філософсько-ідеалістичні та матеріалістичні підходи до визначення причин і основних чинників походження релігії. Релігія має свої корені, які також треба знати, оскільки релігія – складний соціальний феномен, вона покликана задовольнити певні потреби людини. Наукове тлумачення релігії передбачає застосування історичного підходу до визначення її сутності. Тому постає проблема початків релігійних уявлень, що, у свою чергу, обов'язково ставить питання причини виникнення релігійного способу осягнення світу. Звідси і проблема коренів (у сучасному трактуванні – чинників) виникнення і функціонування релігії, що дозволяє дати більш-менш правдоподібне небогословське розуміння незнищенності релігії протягом існування людини розумної. До таких коренів (чинників) належать соціальні, гносеологічні, психологічні. Крім цього, можна виділити також космологічні та антропологічні. Основними джерелами для вивчення питання є підручники і навчальні посібники, які наведені в списку літератури наприкінці даного посібника, а також можна використовувати відповідні роботи із списку додаткової літератури, який наведено наприкінці методичних вказівок.

Питання про витоки релігії – одне з ключових у релігієзнавстві, адже йдеться не лише про час виникнення релігії, а й якими були її перші форми. Завдання при вивченні другого питання полягає в тому, що потрібно коротко знати ідеї про сутність та походження релігії перелічених у програмному матеріалі представників найважливіших наукових та філософських вчень. Загалом все різноманіття теорій походження релігій можна класифікувати за двома основними напрямками: теологічні (традиціоналістичні і теїстичні) та наукові. Студентам необхідно представити весь спектр концепцій про походження релігії, знати їхню назву, авторів, час виникнення, основні положення.

Наступне, третє питання, передбачає з'ясування основних функцій релігії, яка покликана задовольнити певні соціальні та особисті потреби людини. Відтак, слід розібратися в основних функціях релігії, якими є світоглядна, ілюзорно-компенсаторна, регулятивна, нормативна, інтегративна, виховна тощо. Це питання досить ґрунтовно опрацьовано у навчальних посібниках і довідковій релігієзнавчій літературі.

Четверте питання передбачає визначення терміну «географія релігій», а також знання основних підходів, які застосовуються в науці для типологізації релігійних уявлень і специфіки розповсюдженості релігій серед різних племен, народів, цивілізацій. При вивченні відповідних розділів навчальних посібників потрібно звернути увагу на основні регіони впливу і поширення національних релігій та ареал поширення основних світових релігій на географічній мапі світу.

Рекомендована література:

1. Бутинова М. С. Как возникла религия? – М., 1977.
2. Дулуман Є. К Релігія як соціально-історичний феномен. – К, 1974.
3. Косуха П. І. Наука про походження релігії. – К. 1976.
4. Кулик В. Исторические структуры религии. - Херсон, 1997.
5. Лобовик Б. А. Религия как социальное явление. – К., 1982.
6. Попова М. А. Фрейдизм и религия. – М., 1985.
7. Скибицкий М. М. Мирозрение, естествознание, теология. – М., 1986.

8. Сухов А. Д. Религия как общественный феномен. – М., 1973.
9. Тайлор З. Б. Первобытная культура. – М., 1990.
10. Токарев С. А. Ранние формы религии. – М., 1990.
11. Токарев С. А. Религия в истории народов мира. – М. 1986.
12. Угринович Д. М. Введение в религиоведение. – М., 1985.
13. Угринович Д. М. Психология религии. – М., 1986.
14. Франк С. П. Непостижимое. Онтологическое введение в философию религии // Франк С. П. Сочинения. – М., 1990.
15. Фрезер Д. Д. Золотая ветвь. – М., 1986.
16. Хаксли Дж. Религия без откровения. – М., 1992.
17. Черній А. Онтологія духовності. – К., 1996.
18. Швейцер А. Благоговение перед жизнью. – М., 1992.
19. Шопенгауэр А. Избранные произведения. – М., 1992.
20. Элиаде Мирча. Очерки сравнительного религиоведения. – М., 1999.
21. Яблоков И. Н. Религия: Сущность и явления. – М., 1985.

Теми рефератів:

1. Релігія як сутність і явище.
2. Мистецтво і релігія.
3. Психологічні основи релігії.
4. Релігієзнавство і теологія.
5. Релігія і культура.
6. Церква як соціальний інститут.
7. Соціальні функції та роль релігії в суспільстві.

Контрольні питання:

1. Назвіть та схарактеризуйте основні теорії походження релігії.
2. Порівняйте теологічні і наукові теорії.
3. Схарактеризуйте релігійні концепції.
4. Визначте функції релігії та їх роль у житті суспільства.
5. Доведіть об'єктивність виникнення та існування релігійного світогляду.

Тестові завдання:

1. Термін «релігія» походить від:

а) старослов'янської; б) грецької; в) латини; г) арабської.

2. Релігія є невід'ємним елементом:

а) навчального процесу; в) трудових процесів;
б) особистих відносин; г) суспільного життя.

3. Визначте особливості релігійної віри:

а) особистісна щирість служіння богам;
б) прийняття релігійних догматів та їх дотримання;
в) знання та впевненість людини в істинності тих чи інших ідей і теорій;
г) визнання Бога як упорядника, наставника, помічника і спасителя, як судді на життєвому шляху віруючого.

4. Верховна надприродна сутність, яка наділена вищим розумом, це:

а) Абсолют; б) Бог; в) Всесвіт; г) Месія.

5. Першим типологізував релігію:

а) Р. Декарт; б) Ф. Якобі; в) Е. Тейлор; г) Г. Гегель.

6. Якої теорії походження релігії не існує:

а) психологічної; б) магічної; в) антропоморфної; г) гедоністичної.

7. До наукових теорій походження релігій відноситься:

а) евгемеризм; б) політеїзм; в) академізм; г) теїзм.

8. До онтологічних аспектів релігійного світогляду не відносяться:

а) уявлення про начало світу; в) уявлення про субстанцію;
б) уявлення про кінець світу; г) уявлення про пізнання Бога.

9. Одним із основних представників біологічного та психологічного підходів до релігії є:

а) М. Вебер; б) З. Фрейд; в) Л. Фейербах; г) П.-А. Гольбах.

10. Одним із основних представників соціологічного підходу до релігії є:

а) М. Вебер; б) З. Фрейд; в) Л. Фейербах; г) Дж. Фрезер.

11. Засновником православно академічної теорії є:

- а) Ф. Голубинський; б) М. Чернишевський; в) В. Кудрявцев-Платонов;
- г) М. Бердяєв.

12. Засновником теорії прамонотеїзму вважається:

- а) Л. Штернберг; б) Е. Дюркгейм; в) А. Ланг; г) Дж. Фрезер.

13. Політеїзм це:

- а) віра у духів;   в) віра у багатьох богів;
- б) віра в єдиного бога;   г) віра в надприродну силу.

14. Функції релігії – це:

- а) ставлення віруючих до світу;   в) спосіб впливу релігії на соціум;
- б) вербальне звертання до Бога;   г) опозиція щодо певної релігії.

15. Яка функція релігії впливає на соціальні відносини віруючих через систему заборон, табу, санкцій?

- а) інтегративна; б) комунікативна; в) заборонна; г) регулятивна.

16. Яка функція релігії сприяє забезпеченню стабільності в суспільстві?

- а) комунікативна; б) регулятивна; в) інтегративна; г) стабілізуюча.

17. Сприяючи узаконенню певних суспільних порядків, релігія виконує функцію:

- а) ідеологічну; б) світоглядну; в) легітимізуючи; комунікативну.

18. Яка функція релігії спрямована на забезпечення спілкування віруючих з Богом?

- а) інтегративна; б) мовознавча; в) комунікативна; г) компенсаційна.

19. Яка функція релігії сприяла протягом розвитку людської цивілізації поширенню рівня писемності населення та винайденню книгодрукування?

- а) мистецька; б) навчальна; в) культурно-просвітницька; г) культуроформуєча.

20. Монотеїзм це віра у:

- а) єдиного бога;   в) багатьох богів;
- б) протистояння доброго і злого начал;   г) існування людської душі.

21. Релігійний культ включає у себе:

- а) політеїзм; б) сенсуалізм; в) пости; г) тотемізм.

22. Термін «догматика» з грецької перекладається як:

а) віра; б) вчення; в) думка; г) розум.

23. Ставлення віруючого до світу з огляду на систему його поглядів і почуттів – це релігійна:

а) обізнаність; б) впевненість; в) свідомість; г) віра.

24. Релігійний культ не включає:

а) молитви; б) ідеї; в) жертвоприношення; г) пости.

25. Політеїзм – це:

а) єдинобожжя; б) всеобожнення; в) багатобожжя; г) безбожжя.

Заняття № 2

(2 години)

Тема: Вільнодумство та свобода совісті в історії культури людства

План:

1. Поняття та виникнення вільнодумства як форми індивідуальної та суспільної свідомості.
2. Основні історичні етапи розвитку вільнодумства:
  - а) вільнодумство Стародавнього світу;
  - б) середньовічне вільнодумство;
  - в) вільнодумство епохи Відродження та Нового часу;
  - г) радикальні форми вільнодумства (французький атеїзм XVIII ст. та марксистсько-ленінський атеїзм);
  - д) українське вільнодумство;
  - е) сучасні організації вільнодумства.
3. Свобода совісті та її законодавче забезпечення в Україні.

Основні поняття: агностицизм, антиклерикалізм, атеїзм, вільнодумство, віротерпимість, деїзм, ересі, клерикалізм, сакральне, свобода віросповідання, свобода релігії, свобода совісті, свобода церкви, секуляризація, скептицизм, пантеїзм, поліконфесійність, толерантність.

Методичні вказівки і рекомендації

Після засвоєння основних понять релігієзнавства на лекційних заняттях і попередньому практичному, слід зрозуміти, чому кожний шостий на планеті стоїть осторонь релігій. Тому, розглядаючи перше питання семінарського заняття, слід зробити акценти на закономірному характері виникнення вільнодумства. Зверніть увагу на розбіжність таких понять, як «вільнодумство» і «атеїзм».

Друге питання представлене в історичному контексті, але розглядаючи його, необхідно зазначити, що протягом історії людства вільнодумство мало прояви в ряді форм: скептицизмі, пантеїзмі, деїзмі та атеїзмі. Слід чітко розрізняти, знати основні відмінності та називати чільних представників кожної з них. Зверніть увагу на той факт, що найбільш послідовно і рішуче відстоювали ідеї атеїзму представники французького Просвітництва та європейські мислителі першої половини ХІХ ст., довгий час в світі активно поширювався та набував популярності марксизм-ленінізм як войовничий атеїзм. З ідеями його можна ознайомитись в будь-якому підручнику з основ «наукового атеїзму», що видавалися протягом майже семидесятирічного існування радянської влади в Україні. У той самий час у західноєвропейській думці ХХ ст. подальше розроблення ідей вільнодумства пов'язане з розвитком філософії і науки.

Третє питання принципово важливе, оскільки тут йдеться про свободу совісті, тобто про право кожної людини вірити в Бога, брати участь в богослужбовій діяльності або займати протилежну позицію. Свобода совісті передбачає і право на прийняття іншої релігії або відмову від релігійного світогляду. Світова юридична практика виробила низку законодавчих актів стосовно забезпечення свободи віросповідання. Існує відповідне законодавство і в Україні, з яким студенту слід обов'язково познайомитися. Це Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» (1991 р.), Закон «Про освіту» (1996 р.) про відокремлення системи освіти від церкви, Конституція України (ст. 35, ст. 37). Визначте перспективи подальшого вдосконалення законодавства

про свободу совісті. Нижче подано перелік законодавчих актів та посилання на інтернет ресурси (Джерела).

Рекомендована література:

1. Бабій М. Свобода совісті: філософсько-антропологічне і релігієзнавче осмислення. – К., 1994.
2. Історія і теорія релігій та вільнодумства. – К. 1996.
3. История атеизма и свободомыслия в Европе. – М., 1986.
4. Клочков В.В. Релігія, держава, право. – М., 1988.
5. Колодний А. М. Атеїзм як форма світоглядного знання і самосвідомості особи. – К., 1984.
6. Любак А. Драма атеистического гуманизма. – Милан – Москва, 1997.
5. Пилявець Л.Б. Джерела вільнодумства східних слов'ян. – К., 1991.
6. Рассел Б. Словарь разума, материи, морали. – К., 1996.
7. Рассел Б. Почему я не христианин? – М., 1988.
8. Ревуненкова Н.В. Ренессансное свободомыслие идеологии Реформации. – М., 1988.
9. Рене Д. Основные правовые системы современности. – М., 1988.
11. Свободомыслие и атеизм в древности, средние века и в эпоху Возрождения. – М., 1987.
12. Тажуризина З.А. Идеал свободомыслия в истории культуры. – М., 1987.
13. Трофимова З.П. Гуманизм, религия, свободомыслие. – М, 1992.
14. Французские материалисты XVIII века об атеизме, религии и церкви. – М., 1977.
15. Философские проблемы истории свободомыслия и атеизма. – М., 1987.

Джерела:

1. Про альтернативну (невійськову) службу: Закон України від 12.12.1991 № 1975-ХІІ // Відомості Верховної Ради. – 1992. – № 15. – ст. 188.

2. Про внесення доповнень і змін до Закону Української РСР «Про свободу совісті та релігійні організації»: Закон України від 23.12.1993 № 3795-XII. – Законодавча база ВРУ: www.rada.gov.ua
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо права релігійних організацій на постійне користування земельною ділянкою: Закон України від 15.01.2009 № 875-VI. – Законодавча база ВРУ: www.rada.gov.ua
4. Про внесення зміни до пункту 33 Положення про порядок проходження альтернативної (невійськової) служби: Постанова Кабінету Міністрів України від 15.03.2006 № 313. – Законодавча база ВРУ: www.rada.gov.ua
5. Про внесення змін до Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації»: Проект закону. Реєстр. № 1276 від 25.12.2007. – Законодавча база ВРУ: www.rada.gov.ua
6. Про використання культових споруд – визначних пам'яток архітектури, які не підлягають передачі у постійне користування релігійним організаціям: Постанова Кабінету Міністрів України від 09.08.2001 № 1005. – Законодавча база ВРУ: www.rada.gov.ua
7. Про Державний бюджет України на 2009 рік: Закон України від 26.12.2008 № 835-VI // Голос України. – 2008. – 31 грудня. – № 250.
8. Про затвердження нормативно-правових актів щодо застосування Закону України «Про альтернативну (невійськову) службу»: Постанова Кабінету Міністрів України від 10.11.1999 № 2066. – Законодавча база ВРУ: www.rada.gov.ua
9. Про заходи щодо повернення релігійним організаціям культового майна: Указ Президента України від 04.03.1992 № 125. – Законодавча база ВРУ: www.rada.gov.ua
10. Про повернення релігійним організаціям культового майна: Розпорядження Президента України від 22.06.1994 № 53/94-рп. – Законодавча база ВРУ: www.rada.gov.ua
11. Про Положення про Державний комітет України у справах релігій: Указ Президента України від 14.11.2000 № 1229/2000. – Законодавча база ВРУ: – www.rada.gov.ua

12. Про прийняття Конституції України і введення її в дію: Закон України від 28.06.1996 N 254/96-ВР. – Законодавча база ВРУ: www.rada.gov.ua
13. Про свободу совісті та релігійні організації: Закон УРСР від 23.04.1991 № 987-ХІІ // Відомості Верховної Ради. – 1991. – № 25. – ст. 283.
14. Про умови передачі культових будівель – визначних пам'яток архітектури релігійним організаціям: Постанова Кабінету Міністрів України від 14.02.2002 № 137. – Законодавча база ВРУ: www.rada.gov.ua

Теми рефератів:

1. Основні історичні форми вільнодумства: скептицизм, пантеїзм, деїзм, атеїзм.
2. Атеїзм: історія і сучасність.
3. Наука і релігія про походження життя на Землі.
4. Наука і релігія про походження людини.
5. Науково-технічна революція і релігія.
6. Протилежність наукового і релігійного світогляду.
7. Наука і релігія про смерть і безсмертя.
8. Гуманізм і віра.
9. Вільнодумство Омара Хайяма й Ібн-Сіни.
10. Природничонаукові основи атеїзму Л. Фейєрбаха.
11. Всесвітній союз вільнодумців.
12. Бертран Расел. Неопозитивістська форма вільнодумства.
13. Атеїзм екзистенціалістів: Ж.-П. Сартр, А. Камю.

Контрольні питання:

1. Визначити причини та умови виникнення вільнодумства.
2. Порівняйте вільнодумство Стародавнього світу та Середньовіччя.
3. Дайте характеристику вільнодумства епохи Відродження.
4. Визначте особливості французького атеїзму XVIII ст.
5. З'ясуйте позитивні та негативні сторони марксистсько-ленінського атеїзму.

6. Схарактеризуйте природничо-наукове вільнодумство.

7. Визначте особливості сучасного вільнодумства.

Тестові завдання:

1. Атеїзм – це:

а) єдинобожжя; б) всеобожнення; в) багатобожжя; г) безбожжя.

2. Термін «вільнодумство» вперше вжив:

а) Г. Гегель; б) В. Ульянов-Ленін; в) Дж. Локк; г) К. Маркс.

3. Причиною виникнення вільнодумства не є:

а) здоровий глузд; б) наукове пізнання; в) суспільний прогрес; г) наївний догматизм.

4. Пантеїзм – це:

а) єдинобожжя; б) всеобожнення; в) багатобожжя; г) безбожжя.

5. До перших літературних пам'яток Стародавнього Світу, у яких зафіксовані прояви вільнодумства не можна віднести:

а) «Пісню арфіста»; б) «Бесіду пана з рабом»; в) «Книгу мертвих»; г) «Про природу речей».

6. Вислів: «Страх створив богів» належить:

а) Епікуру; б) Демокріту; в) Платону; г) Геракліту.

7. Ідеї вільнодумства в Середньовічній Європі не поширювали:

а) павлікани; б) холларди; в) єзуїти; г) таборити.

8. Гасло «Розчавіть гадину!», що стосувалося католицької церкви належить:

а) К. Гельвецію; б) Д. Дідро; в) П. Гольбаху; г) Ф. Вольтеру.

9. Твердження «Якби Бога не було, його треба було б вигадати!» належить:

а) К. Гельвецію; б) Д. Дідро; в) П. Гольбаху; г) Ф. Вольтеру.

10. Атеїзм, як ідея повного заперечення бога виникає в творах:

а) К. Гельвеція; б) Д. Дідро; в) П. Гольбаха; г) Ф. Вольтера.

11. Радикальні погляди щодо релігії мав видатний російський письменник:

а) М. Бердяєв; б) С. Булгаков; в) І. Бунін; г) В. Белінський.

12. Першим глибокий психологічний і гносеологічний аналіз релігії як спотвореної форми свідомості, фантастичного відображення зв'язків людини з дійсністю дав:

а) Г. Гегель; б) Л. Фейєрбах; в) Ф. Енгельс; Е. Кант.

13. Відомий вислів «Релігія є опіумом народу» належить:

а) К. Марксу; б) В. Леніну; в) І. Ільфу; г) Є. Петрову.

14. Найбільш радикальною формою вільнодумства є:

а) репресивний сталінізм; б) войовничий атеїзм; в) демократичний марксизм; г) революційний ленінізм.

15. Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації в Україні» було прийнято в :

а) 1991 р.; б) 1996 р.; в) 2006 р.; г) 2012 р.

Заняття № 3

(2 години)

Тема: **Ранні національні релігії**

План:

1. Процес становлення і загальні ознаки ранніх національних релігій.
2. Релігійні вірування Стародавнього Сходу (Єгипту, Месопотамії, Східного Середземномор'я, Малої Азії, Індії та Китаю).
3. Релігійні системи античного світу (старогрецька, давньоримська).
4. Давні європейські релігії (германців, кельтів, норманів, франків, саксів і т. д.).
5. Релігії доколумбової Америки (ацтеків, інків, майя).

Основні поняття: Веди, ведизм, брахманізм, брахмани, жерці, карма, Книга мертвих, містерії, міфологія, мокша, муміфікація, окультизм, політеїзм, сансара.

Методичні вказівки і рекомендації

На початку вивчення теми потрібно засвоїти специфіку поняття національного типу релігій та відмінності між ранніми та пізніми національними релігіями. Релігійно-міфологічні уявлення є невід'ємною складовою загальної культури Стародавнього світу. Тому, розглядаючи проблематику першого питання цієї теми, слід звернутись до літератури, яка присвячена культурно-історичній тематиці. Насамперед, це роботи Е. Тайлора, Дж. Фрейзера, Й. Лукача та інших істориків культури і релігії. Тут також у нагоді стануть словники й енциклопедії.

Оскільки ранні національні релігії представлені надзвичайною кількістю вірувань різноманітних народів, що проживали на різних територіях, континентах і материках, то студенти за власними смаками та вподобаннями за питаннями № 2, 3, 4 та 5 можуть обрати одну з країн, таким чином, схарактеризувавши пантеон лише даного регіону.

З другого питання розпочинається розгляд значного різноманіття релігійних вірувань народів, які створили перші цивілізації в Малій Азії, Східному Середземномор'ї, Дворіччі, Єгипті тощо. Щодо давньоєгипетської релігії студент повинен засвоїти імена та функції богів давньоєгипетського пантеону (особливо за геліопольським сказанням). Слід акцентувати на виключній ролі каст жерців. Потрібно звернути також увагу на зв'язок давньоєгипетської релігійної системи з тотемізмом і, як наслідок, назвати таку її особливість як зооморфізм. Для розуміння релігій Межиріччя (Шумеру та Вавилону) потрібно розглянути питання, пов'язані з шумерським політеїстичним пантеоном. Необхідно знати, що кожне шумерське місто мало свого бога-захисника. Саме в шумерській міфології вперше сформувалися уявлення про рай, всесвітній потоп, створення першої людини, що через опосередкованість вавилонською міфологією потім перейшли у Біблію.

Вивчаючи друге питання студенти також знайомляться з найвеличнішою релігійною системою – давньоіндійською. Тут потрібно виділити три етапи у розвитку цієї системи – ведизм, брахманізм та індуїзм (його зміст ми

вивчатимемо на наступному занятті, оскільки за загальноприйнятною класифікацією – це пізня національна релігія!). Усі ці етапи базуються на виключному авторитеті священних книг – Вед. Тому важливою складовою тогочасних релігійних систем є ведична релігійно-філософська традиція з її важливими поняттями. Необхідно добре засвоїти структуру всього ведичного комплексу та книг, які до нього прилягають («Магабхарата» з її складовою «Бхагават-гітою»). Важливим видається також засвоєння змісту основних понять ведичної традиції – дхарма, сансара, карма, мокша, Брахман, Атман тощо. Розглядаючи ведичний етап у розвитку давньоіндійської релігії, який, як правило, пов'язують з аріями, потрібно визначити пантеон та невизначеність ієрархічної структури богів. На етапі брахманізму виділяється «тримурті» та посилюються позиції касті брахманів. Особливо важливу роль на цьому етапі набуває обряд жертвоприношень.

Вивчаючи третє питання, слід звернути увагу на таку рису давньогрецької релігії як поєднання космогонії і теогонії. Потрібно зазначити походження давньогрецьких богів за Гесіодом і особливо олімпійський пантеон. Містична складова давньогрецьких вірувань представлена елевсинськими, орфічними та діонісійськими містеріями. При вивченні цього питання, слід звернутись також до містерій стародавньої Греції та Єгипту з культами Озириса, Ізиди, Орфея та інших міфічно-релігійних персонажів.

Вивчаючи четверте та п'яте питання можна звернутись також до довідкової та енциклопедичної літератури, де досить ґрунтовно розглянуто і міфологічні, і релігійні аспекти релігійних культів народів Європи та Америки.

Рекомендована література:

1. Аполлодор. Мифологическая библиотека. – М., 1993.
2. Бартошек А. Златообильные Микены. – М., 1991.
3. Боги, брахманы, люди. – М., 1969.
4. Бонгард-Левин Г.М., Грантовский Э.А. От Скифии до Индии. – М., 1983.
5. Герой Эллады. Мифы Древней Греции. – Екатеринбург, 1992.

6. Гревс Р. Греческая мифология. – М., 1991.
7. Древние цивилизации: от Египта до Китая. – М., 1997.
8. Египетская «Книга мертвых» // Наука и религия. – 1990. – №11–12.
9. Ерастов Б. С. Культура, религия и цивилизация на Востоке. – М., 1990.
10. Изречения египетских отцов. – СПб., 1993.
11. Ильин Г. Ф. Религия древней Индии. – М., 1959.
12. Книги мертвых. – СПб., 2001.
13. Коротовцев М. А. Религия Древнего Египта. – М., 1976.
14. Кун Н. А. Легенды и мифы Древней Греции. – М., 1992.
15. Лазарев Е. Египет и Русь: солнечная связь // Наука и религия. – 1989. – №6.
16. Легенды и сказания Древней Греции и Древнего Рима. – М., 1990.
17. Листьев Л. С. Культы, религий, традиции в Китае. – М., 1970.
18. Лосев А.Ф. Греческая мифология // Мифы народов мира. – М., 1988. – Т.1.
19. Лосев А.Ф. Мифология греков и римлян. – М., 1996.
20. Матье М.Э. Древнеегипетские мифы. – М., 1956.
21. Мифологии древнего мира. – М., 1977.
22. Мифы народов мира. Энциклопедия. – М., 1992. – Т. 1–2.
23. Невелова С.Л. Мифология древнеиндийского эпоса. – М., 1975.
24. Плутарх. Об Изиде и Осирисе // Вестник древней истории. – 1977. – №3-4.
25. Порублев Н. В. Культы и мировые религий. – М., 1984.
26. Порублев Н. В. Культы и мировые религий. – М., 1984.
27. Рак М. В. Мифы Древнего Египта. – СПб., 1993.
28. Редер Д.Г. Мифы и легенды древнего Двуречья. – М., 1965.
29. Религий Древнего Востока. – М., 1995.
30. Религии и секуляризм на Востоке. – М., 1993.
31. Религиозные традиции мира. – М., 1996.
32. Ригведа. Мандалы I-IV. – М., 1989.
33. Ригведа. Мандалы V-VIII. – М., 1995.

34. Светлов Р. В. Древняя языческая религиозность. – СПб., 1993.
35. Сказки Древнего Египта. – М., 1998.
36. Тахо-Годи А.А. Греческая мифология.- М., 1989.
37. Токарев С. А. Религия в истории народов мира. – М., 1986.
38. Угринович Д. М. Введение в религиоведение. – М., 1985.
39. Упанишады: В 3 книгах. – М., 1992.
40. Шохин В.К. Брахманистская философия. – М., 1994.
41. Штаерман Е.М. Социальные основы религии Древнего Рима. – М., 1987.
42. Элиаде М. Космос и история.- М., 1987.
43. Ямвлих. О египетских мистериях.- М., 1995.

Теми рефератів:

1. Релігійні уявлення та реформа у Давньому Єгипті.
2. Проблема людини і світу в уявленнях давніх месопотамців.
3. Боги та герої у давньогрецькій міфології.
4. Основні риси римської релігії.
5. Релігійна система давніх кельтів та германців.
6. Проблема походження світу і світобудови в релігіях народів доколумбової Америки.
7. Вірування аборигенів Австралії та Океанії як чинник соціальної регламентації суспільства.
8. Космогонічні уявлення Давнього Єгипту.
9. Сонячний культ в Давньому Єгипті.
10. Космогонічні сказання в “Теогонії” Гесіода.
11. Культ Зевса.
12. Виникнення «таємних культів» в Елладі.
13. Релігія епохи Еллінізму.
14. Найдавніші римські тріади богів: Юпітер-Марс-Квірін, Юпітер-Юнона-Мінерва.

15. Еллінізація римських культів.
16. Культ імператора в релігії Давнього Риму.

Контрольні питання:

1. Охарактеризуйте найголовніші спільні особливості ранніх національних релігій.
2. Чим були зумовлені й у чому полягали відмінності ранніх національних релігій?
3. У чому полягають особливості релігій Давнього Єгипту?
4. Обґрунтуйте взаємозумовленість спільних рис давньогрецької та давньоримської релігій.
5. Які культу були найпоширеніші в ранніх національних релігіях?
6. Які елементи ранніх національних релігій присутні в релігійних системах, культурі, побуті, інших сферах буття сучасного світу?
7. Що, на вашу думку, стало причиною того, що елементи ранніх національних релігій не однаковою мірою збереглися до наших днів?

Тестові завдання:

1. Стародавній твір «Епос про Гільгамеша» написаний автором з:
а) Єгипту; б) Месопотамії; в) Китаю; г) Риму.
2. Визначте, що таке «Веди»?
а) збірники законів; б) збірники епосу; в) релігійні збірники; г) наукові збірники.
3. Основи кастового ладу сформувалися в історії Індії на етапі:
а) буддизму; б) ведичної релігії; в) брахманської релігії; г) парсизму.
4. Визначте тексти, що не входять до змісту Упанішад:
а) тексти – пояснення ведичних жертвопринесень;
б) тексти обґрунтування брахманізму;
в) тексти – регулятори кастових відношень;
г) вчення про відплату за скоєне.

5. Релігія догомерівського періоду виявляється в культурі:

а) небесних тіл; б) героїв; в) держави; г) природних явищ.

6. Юпітер, Нептун, Марс, Геркулес – це боги стародавніх:

а) єгиптян; б) греків; в) римлян; г) германців.

7. Гермес, Афродіта, Посейдон, Геракл – це боги стародавніх:

а) єгиптян; б) греків; в) римлян; г) германців.

8. Давньоіндійською релігією є:

а) сикхізм; б) ведизм; в) шиваїзм; г) вішнуїзм.

9. Анубіс, Ісіда, Осіріс, Ехнатон – це боги стародавніх:

а) єгиптян; б) греків; в) римлян; г) германців.

10. Яке божество не є слов'янським?

а) Митра; б) Перун; в) Велес; г) Макошь.

11. До ранніх національних релігій не відноситься:

а) халдейська; б) кельтська; в) іудейська; г) фрігійська.

Забезпечення відеоматеріалами:

1. Афинский Акрополь.
2. Давня легенда. Коли Сонце було Богом (2003) 1280 x 594. (укр.). 3,8 Гб.
3. Дельфы. Могущество оракула.
4. Египетские Пирамиды.
5. Земля фараонов (1955) 720 x 288. 1,4 Гб.
6. Коли сонце було богом (2003) 640 x 272. (укр) 1,6 Гб.
7. Мачу-Пикчу. Руины Города Инков.
8. Мехико. От Ацтеков до Испанцев.
9. Мумия. Гробница императора драконов. (2008) 704 x 288.
10. Паленке. Руины Города Майя.
11. Пандора и Летучий Голландец (1951) 704 x 480. 1,5 Гб.
12. Перлина Нілу (1985) 1280 x 544. (укр.). [mkv]. 3,75 Гб.
13. Разгадка тайн Мачу-Пикчу. (2010). NG. 1280 x 688. 2,2 Гб.
14. Саксы захватывают трон (1963) 688 x 512. 1,2 Гб.

15. Стоунхендж. Загадка из Древних Времен.
16. Тайны Ведической цивилизации. (2005) 720 x 576.
17. Троя (2004) 720 x 304. (укр.). 3,3 Гб.
18. Троя (2004) 720 x 304. 1,6 Гб.
19. Фараон (1966) 704 x 320. (укр., пол.) 3,1 Гб.
20. Фараон (1966) 720 x 576. DVD-9.
21. Фивы. Сердце Египта.
22. Подвиги Геракла: (1958 – 1964). 19,2 Гб.
  - Битва в аду (1962) 688 x 512. 1,5 Гб.
  - Геракл в царстве теней (1961) 704 x 320. 1,2 Гб.
  - Геракл и царица Лидии (1959) 496 x 238. 0,7 Гб.
  - Геракл и царица Самар (1964) 656 x 288. 1,5 Гб.
  - Геракл против Самсона (1963) 720 x 456. 0,8 Гб.
  - Голиаф и дракон (1960) 688 x 272. 1,1 Гб.
  - Дети солнца (1964) 672 x 512. 1,5 Гб.
  - Лев Египта (1964) 688 x 512. 1,6 Гб.
  - Медуза Горгона (1963) 640 x 480. 1,5 Гб.
  - Подвиги Геракла (1958) 704 x 304. 1,5 Гб.
  - Покоритель Микен (1963) 640 x 480. 1,4 Гб.
  - Схватка титанов (1961) 704 x 384. 1,5 Гб.
  - Триумф героя (1964) 672 x 496. 1,5 Гб.
  - Троянская война (1961) 720 x 332. 0,8 Гб.
  - Яд гидры (1960) 640 x 480. 1,6 Гб.

Заняття № 4

(2 години)

Тема: Пізні національні релігії

План:

1. Релігійні системи Індії (індуїзм, джайнізм, сикхізм).
2. Релігійно-етична сутність національних релігій Китаю – конфуціанства і даосизму.

3. Синтоїзм як ідеологічна основа давньоаяпонської держави.
4. Зороастризм як дуалістична релігія давнього Ірану.

Основні поняття: брахманізм, вішнуїзм, дао, даосизм, де, дуалізм, зороастризм, індуїзм, конфуціанство, кришнаїзм, маздаїзм, мітраїзм, парсизм, синто, синтоїзм, трімурті, шиваїзм.

Методичні вказівки і рекомендації

В першому питанні актуалізуються знання ведичної традиції, отримані на попередньому занятті. Розглядаючи етап індуїзму, потрібно зосередити увагу на таких його складових як вішнуїзм, шиваїзм та кришнаїзм. Варто також зазначити культ рослин і особливо тварин, а також на значенні вегетаріанства. Зверніть увагу на протиставленні основних положень джайнізму і сикхізму традиційній ведичній індійській традиції.

Друге питання стосується релігійних вірувань Стародавнього Китаю – конфуціанства і даосизму. Щодо даосизму, засновником якого вважається Лао-цзи, то тут важливим видається знання змісту категорії «Дао». Дао – це не лише шлях, яким рухається все у цьому світі, враховуючи Небо, але ще і закон буття, космосу, універсальна єдність світу, божественний Абсолют; все виникає з Дао і все в нього повертається. Отже, Дао не лише першопричина суцього, але і його кінцева мета. Мета людського життя – стати на цей шлях і через пізнання Дао злитись із ним. Основний трактат, в якому викладені ідеї даосизму є «Дао де цзин». Якщо даосизм розвиває містичний бік китайської релігійної системи, то конфуціанство спрямоване на регулювання людського життя у світі повсякденного. Вчення Конфуція викладене в книзі «Лунь-юй». Потрібно пам'ятати, що в конфуціанстві реанімуються древні культури неба та предків. Великого значення тут набуває програма морального вдосконалення людини та ритуал. Тому студент повинен знати хоча б такі норми конфуціанської етики, що повинні бути притаманні шляхетній людині як гуманність (жень), почуття обов'язку (і), вірність та відвертість (чжен), норми синівської пошани (сяо).

Синтоїзм – єдина і цілісна релігійна система японців, що протягом тисячоліть стверджувала екзотичність і унікальність цієї країни. Характеризуючи цю релігію, приділіть особливу увагу широкому комплексу уявлень, ритуалів звичаїв, традицій, а також основним тенденціям розвитку синтоїзму в новітній історії ХХ ст. та перспективам розвитку синтоїзму в ХХІ ст.

Вивчаючи зороастризм, потрібно засвоїти, в чому полягає дуалізм цієї релігійної системи стародавнього Ірану, що таке маздаїзм, парсизм та в чому полягає особливість релігійної реформи Заратуштри. Необхідно знати, що священною книгою цієї релігії є Авеста.

Рекомендована література:

1. Авеста в русских переводах (1861-1996). – СПб., 1997.
2. Авеста. – М., 1994.
3. Бойе М. Зороастрийцы. Верования и обычаи. – М., 1988.
4. Бойс Мери. Зороастрийцы: верования и обычаи. – М., 1988.
5. Бхагавад-гіта, як вона є. – К., 1990.
6. Вайнтруб І. Смерть і безсмертя у віруванні Заратуштри // Людина і світ. – 2001. – №11-12. – С.53-56.
7. Васильев Л. С. Культы, религии, традиции в Китае. – М., 1970.
8. Великие мыслители Востока. Выдающиеся мыслители, философские и религиозные произведения Китая, Индии, Японии, Кореи, исламского мира / Под ред. Я. П. Мак-Грилла. – М., 1998.
9. Всемирное писание: сравнительная онтология священных текстов. – М., 1995.
10. Гусева Н.Р. Джайнизм. – М., 1968.
11. Гусева Н. Р. Индуизм. – М., 1977.
12. Дао и даосизм в Китае. – М., 1992.
13. Даодецзын. Книга пуги и добродетели. Учение Лао-цзы. – Киев, 1992.
14. Дюмезиль Ж. Верховные боги индоевропейцев. – М., 1986.

15. Ильин Г. Ф. Религия древней Индии. – М., 1959.
16. Индуизм: традиции и современность. – М., 1985.
17. Кастанеда К. Отдельная реальность. Продолжение бесед с Доном Хуаном. – Киев, 1997.
18. Кастанеда К. Учение Дона Хуана: путь знания индейцев. Яки. – М., 1991.
19. Кейгер Ф. Труды по ведийской философии: Тексты. – М., 1986.
20. Кодзики. – М., 1995. – 11, 2.
21. Конфуцианство в Китае. Проблема теории и практики. – М., 1982.
22. Конфуцианство в Китае: проблемы, теории и практики. – М., 1982.
23. Конфуций. Изречения. – М., 1994.
24. Конфуций. Я верю в древность. – М., 1995.
25. Лао-цзы. Дао дз цзин: Книга о пути к силе. – Красноярск, 1998.
26. Листьев Л. С. Культы, религий, традиции в Китае. – М., 1970.
27. Литература Древнего Востока. Иран, Индия, Китай. – М., 1984.
28. Лобода Е. Б. Даосизм: история возникновения и развития. – М., 1993.
29. Лысенко В. Г., Терентьев А. А., Шохин В. К. Ранняя буддийская философия. Философия джайнизма. – М., 1994.
30. Ольденбург С. Ф. Культура Индии. – М., 1991.
31. Переломов Л. С. Конфуций: жизнь, учение, судьба. – М., 1993.
32. Религий древнего Востока. – М., 1991.
33. Религий и секуляризм на Востоке. – М., 1993.
34. Религиозные традиции мира. – М., 1996.
35. Светлов Г. Е. Путь богов: Синто в истории Японии. – М., 1985.
36. Токарев С. А. Религия в истории народов мира. – М., 1986.
37. Томпсон Мел. Восточная философия. — М., 2000.
38. Тора. – М., 1993.
39. Упанишади: В 3 кн. – М., 1992.
40. Этика и ритуал в традиционном Китае: Сб. ст. – М., 1988.

Теми рефератів:

1. Ідеологія і практика сучасного кришнаїзму.
2. Вплив конфуціанства на формування світогляду китайців.
5. Морально-етичні засади джайнізму.
6. Індуїзм: сучасні тенденції.
7. Духовність Махатми Ганді.
8. Конфуціанство в системі стародавньокитайського світогляду.
3. Дао і даосизму Китаї (філософсько-релігійний аналіз).
9. Релігійні традиції Японії.
10. Вплив релігійних систем Китаю та Японії на західноєвропейську культуру.
11. Вплив зороастризму на філософські системи європейських народів.
12. Індуїзм: головні течії та форми культу.
13. Життя Зороастра.
14. Зороастризм як релігія одкровення.
15. Космогонічні уявлення в зороастризмі.
16. Етична концепція зороастризму.
17. Мітраїзм.

Контрольні питання:

1. Охарактеризуйте особливості індуїстського віровчення та культу.
2. Якими найхарактернішими елементами відрізнялися основні напрями індуїзму?
3. З'ясуйте причини виникнення індуїзму.
4. Дайте порівняльний аналіз вішнуїзму і шиваїзму.
5. Сформулюйте головні особливості релігійних систем Давнього Китаю.
6. Які віросповідні, моральні принципи конфуціанства забезпечили йому пріоритетність серед інших релігій, сповідуваних населенням Китаю?
7. У чому полягав, за Конфуцієм, ідеал досконалої людини і як він вплинув на формування китайського суспільства?
8. В чому схожість і різниця між конфуціанством і даосизмом.

9. У чому виявляв себе релігійний синкретизм у Японії?
10. У чому виявлявся особливий погляд зороастризму на проблему добра і зла?
11. Проаналізуйте спільні та відмінні риси вчень, сформульованих в Авесті й Ведах.
12. Яким чином в індуїзмі пов'язані поняття карма, гуни, самсара?
13. Які з пізніх національних релігій можна вважати релігіями Одкровення?
14. Визначте загальні риси пізніх національних релігій.

Тестові завдання:

1. Визначте приблизну кількість людей у світі, які сповідують індуїзм:
а) 1 млн.; б) 100 тис.; в) 1 млрд.; г) 500 млн.
2. Визначте час формування індуїзму як національної релігії:
а) I тис. до н.е.; б) II тис. до н.е.; в) I тис. н.е.; г) II тис. н.е.
3. Визначте, наступником якої релігії став індуїзм:
а) брахманської; б) ведичної; в) християнської; г) зороастрійської.
4. Яка з національно-регіональних релігій найбільш представницька:
а) конфуціанство; б) синтоїзм; в) індуїзм; г) іудаїзм.
5. Потік перевтілень душі з одного тіла в інше в індуїзмі називається:
а) мокша; б) сансара; в) карма; г) атмана.
6. Який з напівбогів індуїзму володарює над тим же, що й Посейдон:
а) Індра; б) Варуна; в) Агні; г) Калі.
7. Хто з перелічених богів не належить до головних богів індуїзму?
а) Прана – бог енергії; б) Брахма – бог творення; в) Вішну – бог збереження; г) Шива – бог руйнування.
8. Жреці в індуїзмі це:
а) шудри; б) кшатрії; в) брахмани; г) вайш'ї.
9. Священні тексти в індуїзмі:
а) Пурани; б) Веди; в) Араньяки; г) Сутри.
10. Три верховних божества в індуїзмі:
а) Брахма, Вішну і Шива; б) Брахма, Вішну і Кришна; в) Вішну, Калі і Шива;
г) Брахма, Яма і Вішну.

11. Карма це:

а) вчення про переселення душ; б) вчення про моральну відплату; в) кодекс правил релігійної поведінки; г) один із індуїстських богів.

12. Давньоіндійською релігією є:

а) зороастризм; б) синтоїзм; в) сикхізм; г) даосизм.

13. До пізніх національних релігій не відноситься:

а) джайнізм; б) буддизм; в) каббала; г) сикхізм.

14. Яка з національно-регіональних релігій є найбільш чисельною:

а) конфуціанство; б) синтоїзм; в) індуїзм; г) іудаїзм.

15. Священною книгою в індуїзмі вважається:

а) Трипітака; б) Коран; в) Тора; г) Рігведа.

16. Давньокитайською релігією є:

а) зороастризм; б) синтоїзм; в) сикхізм; г) даосизм.

17. Основний погребальний обряд в індуїзмі:

а) спалення трупа; б) закопування у землю; в) водне погребіння; г) муміфікація.

18. Засновник даосизму:

а) Лао-цзи; б) Кунфу-цзи; в) Чжуан-цзи; г) Ян-цзи.

19. Основу віровчення даосизму складає:

а) вчення про безсмертя;

б) вчення про відплату у загробному житті;

в) вчення про одухотвореність навколишнього світу;

г) вчення про божественність китайського імператора.

20. Визначте вище божество у конфуціанстві:

а) Вода; б) Небо; в) Земля; г) Вітер.

21. Священні тексти в зороастризмі:

а) Яшти; б) Авеста; в) Вивевдата; г) Гати.

22. Характерною рисою віровчення зороастризму є:

а) вчення про мирне співіснування доброго і злого начал;

б) вчення про протиборство доброго і злого начал;

в) вчення про єдність доброго і злого начал;

г) вчення про загробну відплату.

23. Зороастрійці поклоняються:

а) воді; б) вогню; в) небу; г) землі.

24. Зороастрійці своїх померлих:

а) закопують у землю; б) спалюють; в) поміщають у «вежі мовчання»; г) залишають без погребіння.

25. Давньояпонською релігією є:

а) зороастризм; б) синтоїзм; в) сикхізм; г) даосизм.

Забезпечення відеоматеріалами:

1. Ангкор Ват. Божественный Дворец Шивы.
2. Конфуций (2010) 1280 x 544. 7,3 Гб.
3. Куфу. Обиталище Конфуция.
4. Рождение Японии. (1959) 704 x 288.
5. Сакура. Ностальгия. (2009) 1280 x 720. 2,5 Гб.
6. Самурай 1. Путь воина (1954) 624 x 480.
7. Самурай 2. Дуэль у храма Итиёдзи (1955) 624 x 480.
8. Самурай 3. Поединок на острове Ганрю (1956) 624 x 480.
9. Тигр, що підкрадається, дракон, що зачаївся (2000) 720 x 304. (укр). 1,6 Гб.
10. Удел человеческий: Трилогия [Ningen no jōken I, II, III, IV The Human Condition] (1959, 1959, 1961, 2004) DVD9.

Заняття № 5

(2 години)

Тема: Біблія як історико-культурна пам'ятка християнства

План:

1. Історія виникнення й становлення Біблії як Священної книги християнства.
2. Структура і зміст Біблії.
3. Мова й переклади Біблії.

4. Декалог і Нагорна проповідь як основа формування християнської моралі.
5. Біблійні пророцтва та притчі.

Основні поняття: апокаліпсис, апокрифи, апостоли, армагеддон, апологетика, Біблія, бібліїстика, Декалог, «Життя святих», Євангеліє, євангелісти, екзегетика, екстатизм, есхатологія, месія, монотеїзм, Новий завіт, Одкровення, Патерик, патристика, Псалом, П'ятикнижжя, Святий переказ, «Септуагінта», Символ віри, Старий Завіт, «Требник», хіліазм, хіліастологія, христорологія, «Часослов».

Методичні вказівки і рекомендації

Необхідність більш детального вивчення Біблії та виокремлення в окрему тему практичного заняття обумовлено її особливим місцем в багатовіковій історії писемності, культури та релігії. Мабуть, це єдина книга, навколо якої протягом століть дискусії не вщухають, а, навпаки, посилюються. Вражає непримиренність, суперечливість поглядів на Біблію, діапазон оцінок її змісту. Готуючись до цього заняття, студенти мають розібратися в даний проблематиці, зробити спробу дати власну оцінку з позиції неупередженого, наукового підходу. Практичне заняття передбачає особисте знайомство студентів з Біблією, тому, доречним буде принести цю книгу на заняття, аби мати можливість наводити цитати для аргументації власних думок.

У першому питанні слід розглянути історію написання текстів Біблії. Студентам слід скористатися релігієзнавчою і культурологічною літературою, у якій розглядається історія і обставини появи Старого Завіту, місія Мойсея і його особистість. Для цього бажано особисто ознайомитися зі Святим Писанням християн: подивитися його зміст, основні поняття, імена пророків, назви окремих книг.

Розгляд другого питання передбачає безпосереднє знайомство з основною богослужбовою книгою християн Біблією. Попередньо необхідно з'ясувати сутність богословського та наукового тлумачення Біблії, її глибокий символічний зміст. Зазначимо, що Біблія складається з двох частин: Старого

Завіту та Нового Завіту (чотирьох Євангелій, Діянь апостолів, Апокаліпсиса та 21 Послання). Перша частина Біблії – Старий Завіт є священною книгою і для іудаїзму, і для християнства. Священне Писання називається в іудеїв Танахом. Крім цього, до канонічних текстів відносять також Талмуд (Священний Переказ). У Старому Завіті іудеї особливо виділяють П'ятикнижжя Мойсееве або Тору.

Особливу увагу заслуговує вивчення Нового Завіту, оскільки саме його зміст повідомляє про часи зародження християнства. Євангелія – це оповіді про життя і діяння Христа. Варто розглянути історію походження, структуру Євангелій, їх вплив на виникнення і розвиток раннього християнства, на життя перших християнських громад. Необхідно звернути увагу на існування канонічних і неканонічних текстів Євангелій. Неканонічні християнські тексти, – апокрифи, – поділяють на старозавітні та новозавітні.

Вивчаючи третє питання, необхідно дізнатися про найдавніші переклади Старого Завіту – Таргуми. Найвідоміший переклад Старого Завіту грецькою мовою – Септуагінта, латинською – Вульгата. Українські видання Святого Письма відіграли суттєву роль у поширенні християнства та становленні української культури. Назвіть прізвища перекладачів Біблії на українську мову.

У четвертому питанні необхідно зазначити умови виголошення та усвідомити зміст Декалогу (десяти заповідей Бога), який складає підґрунтя іудейської та християнської етики. Вивчивши сутність змісту Нагорної проповіді Ісуса Христа, порівняйте його з заповідями Мойсея. У рамках зазначеного питання необхідно з'ясувати суть поняття «християнська любов», а також вчення Ісуса Христа про царство Боже, про початок світу, природу і долю людини.

Останнє питання передбачає презентацію студентами змісту деяких частин Біблії, що особливо вразили й запам'яталися.

Рекомендована література:

1. Апокрифы древних христиан. – М, 1989.
2. Беленький Л. С. О мифологии и философии Библии. – М., 1977.
3. Библейская энциклопедия. – М., 1991.
4. Біблія, або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту. – Українське Біблійне Товариство, 1993.
5. Біблія. – К, 1992. – 1220 с.
6. Ветхозаветные апокрифы. Книга Юбилеев. Заветы двенадцати патриархов. – СПб., 2000.
7. Гелей Г. Біблійний довідник. – Торонто, 1985.
8. Гече Г. Библейские истории. – М., 1988.
9. Дарманський П.Ф. Земні джерела «Святого письма» – К., 1985.
10. Катехизис. – К., 1991.
11. Косидовский З. Библейские сказання. Сказание евангелистов. – М., 1991.
12. Крывелев И. А. Библия: историко-критический анализ. – М., 1983.
13. Мень А. Ветхозаветные пророки. – Л., 1991.
14. Поснов М.З. История христианской церкви. – К., 1991.
15. Ранович А. В. Первоисточники по истории раннего христианства. Античные критики христианства. – М., 1990.
16. Ренан Э.Ж. История веков христианства. Жизнь Иисуса, Апостолы. – М., 1991.
17. Рижский М.И. Библейские пороки и библейские пророчества. – М., 1987.
18. Рижский М.И. История переводов Библии в России. – Новосибирск, 1978.
19. Свенцицкая И. Н. Раннее христианство. Страницы истории. – М., 1987.
20. Толковая Библия или комментарии на все книги писання Ветхого и Нового завета. – Стокгольм, 1987. – Т. 1-3.
21. Фрезер Д. Д. Фольклор в Ветхом Завете. – М., 1985.
22. Хук С. Мифология Ближнего Востока. – М., 1991.
23. Шифман М. Ш. Ветхий Завет и его мир. — М., 1987.
24. Шифман М. Ш. Учение. Пятикнижие Моисееве. — М., 1993.

Теми рефератів:

1. Проблема авторства Біблії.
2. Біблійні сюжети в мистецтві.
3. Літературні жанри в Біблії.
4. Біблійні сюжети в українській літературі.
5. Біблія як історична пам'ятка.
6. Кумранські рукописи.

Контрольні питання:

1. На основі яких літературних джерел була написана Біблія?
2. Які історичні події містяться в Біблії?
3. Визначте склад і структуру Біблії.
4. Схарактеризуйте юридичні і морально-етичні норми, які містяться в Біблії.
5. Які медичні й санітарно-гігієнічні приписи є в Біблії?
6. Чому Євангельські притчі мають велику популярність серед віруючих?
Наведіть їх приклади.

Тестові завдання:

1. Термін «біблія» у перекладі з грецької означає:
а) письмо; б) писання; в) вчення; г) книга.
2. З грецької мови ім'я Христос означає:
а) пророк; б) помазаник; в) добродій; г) божественний.
3. Грецькою мовою ім'я Ісус звучить як:
а) Іммануїл; б) Ієремія; в) Ієшуа; г) Іегова.
4. Згідно Нового Завіту Ісуса було охрещено у:
а) 1 рік; б) 7 років; в) 18 років; г) 30 років.
5. Біблію було написано протягом:
а) XII – I ст.; б) XI – IV ст.; в) VII – III ст.; г) XII – II ст.
6. Новий Завіт було написано протягом:
а) I ст.; б) I-II ст.; в) I-III ст.; г) I-IV ст.

7. Новий Завіт це:

- а) канонічна книга;
- б) неканонічна книга;
- в) догматична книга;
- г) тексти про «Царство Боже».

8. Авторство найдавніших текстів Біблії приписують :

- а) Мойсею; б) Ісусу; в) Іоанну; г) апостолу Петру.

9. Який із текстів Євангелій не входить до Нового Завіту?

- а) від Матфея; б) від Марка; в) від Петра; г) від Луки.

10. Який із текстів не входить до змісту Святого Переказу?

- а) постанови і рішення вселенських соборів;
- б) пророцтва про кінець світу;
- в) тексти про Страшний суд;
- г) тексти про тисячолітнє «Царство Боже».

11. Десять заповідей були даровані:

- а) Аврааму; б) Ісааку; в) Іакову; г) Мойсею.

12. Не є канонічним Євангеліє від:

- а) Луки; б) Іоанна; в) Фоми; г) Матвія.

13. На яку мову вперше було перекладено Старий Заповіт?

- а) єврейську; б) арамейську; в) грецьку; г) латинську.

14. Науковому аналізу Біблії своєю працею «Богословсько-політичний трактат» поклав початок:

- а) Джон Локк; б) Френсіс Бекон; в) Джордано Бруно; г) Бенедикт Спіноза.

15. Есхатологія – це вчення про:

- а) ідею світового руху;
- б) ідею випадковості творення світу;
- в) ідею незмінності світу;
- г) ідею кінця світу.

16. Першим повним виданням Біблії в перекладі давньою українською мовою в її східнослов'янському варіанті є:

- а) Апостол; б) Острозька Біблія; в) Апологія Біблії; г) Львівське Євангеліє.

17. Рукописний переклад чотирьох Євангелій давньоукраїнською літературно-писемною мовою, що зберігається у Центральній науковій бібліотеці НАН України ім. Вернадського – це:

- а) Апостол; б) Острозька Біблія; в) Пересопницьке Євангеліє; г) Львівське Євангеліє.

18. Догматика – це:

- а) положення про беззаперечну істинність віровчення даної релігії;
- б) визначення норм і принципів релігійної моралі;
- в) визнання втаємничення Божого;
- г) тлумачення і роз'яснення змісту божественного одкровення.

19. Армагедон – це:

- а) пророцтва людини від імені бога;
- б) образа імені Бога, після якої відбудеться кінець світу;
- в) заборона вживання певної їжі;
- г) остання битва між силами Христа та сатани.

20. Апокрифи – це тексти, які є:

- а) закодованими;
- б) канонічними;
- в) неканонічними;
- г) гностичними.

21. Екзегетика – це:

- а) виправдання істинності положень даної релігії;
- б) визначення норм і принципів релігійної моралі.
- в) визнання втаємничення Божого;
- г) тлумачення і роз'яснення змісту біблійних текстів.

22. Апологетика – це:

- а) захист істинності положень даної релігії;
- б) визначення норм і принципів релігійної моралі;
- в) визнання втаємничення Божого;
- г) тлумачення і роз'яснення змісту божественного одкровення.

Забезпечення відеоматеріалами:

1. Апостол Павел. Чудо на пути в Дамаск (2000) 720 x 544. 2 x 1,6 = 3,2 Гб.
2. Библия (1966) 1280 x 576.
3. Дьявол и десять заповедей (1962) 704 x 288. 1,4 Гб.
4. Иисус из Назарета (1977) 640 x 496. 4 x 1,15 = 4,7 Гб.
5. Старый город Иерусалима и Христианство.
6. Чудеса Иисуса (2007) 704 x 384. ВВС.

Заняття № 6

(4 години)

Тема: **Православ'я, католицизм та протестантизм як основні напрями християнства**

План:

1. Розколи у християнстві (XI та XVI ст.).
2. Православ'я – східний напрям християнства. Характеристика помісних православних церков.
3. Особливості віровчення, культу та церковної організації католицизму.
4. Причини виникнення та основні положення раннього протестантизму.

Основні поняття: англіканство, аскеза, Ватикан, Вселенський собор, духовенство, екуменізм, єресі, лицарські ордени, лютеранство, кальвінізм, католицизм, клір, папство, понтифікат, помісні церкви, православ'я, протестантизм, ранній протестантизм, Реформація, розкол, схизма, теократизм, Трійця, філіокве, християнські таїнства, християнство, чернецтво, чернечі ордени.

Методичні вказівки і рекомендації

В першому питанні, студентам слід довести, що християнство ще від часів свого зародження не було ідеологічно й організаційно монолітним. Це було зумовлено різними причинами, які слід вказати у доповідях на практичному занятті. Назвіть основні розколи, опишіть історичні умови їх виникнення та персоналії. Яким чином екуменічний рух, що виник на початку XX ст. намагається спонукати християнський світ до об'єднання?

Вивчаючи, відповідно постановки другого питання, православ'я як одного з трьох напрямків християнства, необхідно розпочати зі з'ясування його історії, особливостей віровчення, догматики і культу. Православ'я – найменш чисельна течія християнства, яка налічує близько 100 млн. осіб. Необхідно знати географію поширення цієї християнської релігії.

Джерелами православного віровчення є Біблія та Священний переказ (постанови Вселенських та помісних соборів, творіння отців церкви, стародавня богослужбова практика). Православ'я визнає догмат про триєдність Бога, про сходження Святого духа, про боговтілення, спокуту, воскресіння з мертвих, про особливу роль церкви в житті людини, про соборність церкви, рай і пекло тощо. Православ'я відзначає встановлені християнські свята, дотримується комплексу християнських обрядів, постів, визнає культ святих і пророків. Проповідь здійснюється за богослужбними книгами «Типікон», «Служебник», «Мінеї», «Требник», «Молитвослов» та ін. Особлива увага приділяється убранству православних храмів, пишності релігійних обрядів. З'ясовуються також особливості проведення окремих таїнств у православній церкві – хрещення, миропомазання, причастя та ін.

Розглядаючи структуру православної церкви, необхідно з'ясувати, що вона складається з мирян і кліру, який, в свою чергу, має чітку і розгалужену ієрархію. Ієрархія має градації: диякони, ієреї, протоієреї та архієреї (єпископи, архієпископи, митрополити, патріархи).

Друге питання вимагає також необхідності звернення особливої уваги на територіальну організацію і структуру православ'я. Як окрема гілка християнства православ'я інституалізується в процесі розколу у 1054 р. Центром новоутвореної церкви стає Константинополь. Спочатку православну релігію представляли чотири патріархії (Константинопольська, Александрійська, Антіохійська, Єрусалимська), але згодом їх кількість зросла. У сучасному світі існують 15 автокефальних (незалежних, самостійних) церков, що мають свою географію поширення. За вибором студентів, можна характеризувати особливості різних православних церков, приділивши суттєву увагу тим з них, представники якої проживають на території України (вірмени, грузини і т. д.)

Третє питання присвячене вивченню католицизму – західного напрямку християнства. Католиків у світі понад 1 млрд. осіб. Біблія, Символ віри, рішення 14 соборів, повчання римських пап та отців складають віровчення

католицької церкви. Віровчення подібне до православного, але є деякі особливості і відмінності. Так, католицькі богослови прийняли додаток до догматів про те, що благодать Господня надходить не лише від Бога-Отця, а й від Бога-Сина (філіокве). Також були введені догмати про верховенство Папи Римського, про індульгенції, про чистилище, про непогрішимість папи. Важливо з'ясувати географію поширення католицизму.

Необхідно звернути увагу на особливості культу та обрядовості католицької церкви. Богослужіння проводиться латинською мовою і в супроводі музики, характеризується пишною театралізованістю. Під час богослужіння католики в храмі сидять, хрестяться п'ятьма пальцями з лівого плеча на праве. Інтер'єр собору прикрашений скульптурою. Католицизм має особливості й у здійсненні окремих таїнств. Обряд хрещення проводиться в два етапи: спочатку дають ім'я новонародженому і краплять водою, а в 7-12 років здійснюється конфірмація (миропомазання – прийняття релігійної віри). Регламентація культу здійснюється богослужбовою книгою «Бревіарій» (1568).

Структура католицької церкви складається з мирян та кліру. Система управління католицькою церквою централізована. Главою є Папа Римський, в руках якого сконцентрована вся церковна і світська влада, що опирається на догмат папської безпомилковості. Центром католицизму є Ватикан. Церковна ієрархія має чотири основні ступені: дияконат, пресвітеріат, єпископат, примат (володіє лише Папа). Обов'язковим для кліру є celibat (безшлюбність). Необхідно визначити також особливості територіальної організації католицької церкви, її адміністративного апарату. Цікавою для вивчення студентами є історія організації та еволюції численних чернечих орденів у католицизмі.

Помітний внесок у розвиток християнської ідеології зробив Тома Аквінський. Особливу увагу необхідно звернути на рішення Ватиканських соборів та зміст енциклік римських пап щодо ставлення до соціальних проблем, науки і культури. Визначте причини канонізації папи Іоанна-Павла II, його роль у встановленні католицько-православного діалогу. З'ясуйте основні принципи адаптації католицизму до реалій постіндустріального суспільства.

Розглядаючи у четвертому питанні протестантизм, як ще один напрям християнства, будемо враховувати низку важливих моментів. Насамперед, це соціально-економічні, етико-психологічні та канонічні причини розколу католицизму на перетині XV – XVI ст. у Західній Європі, які й зумовили появу протестантизму. Усі ці причини необхідно детально проаналізувати. Ранній протестантизм був представлений лютеранством, кальвінізмом, англіканством, анабаптизмом. Далі потрібно розібратися в особливостях протестантського світогляду, що його продемонстрували Іоанн Вікліф, Ян Гус, Мартін Лютер, Ульріх Цвінглі та Жан Кальвін. Кожна течія по-своєму реформувала католицизм залежно від історичних і соціальних умов країни, де проходила Реформація, але усім їм властиві спільні риси. Протестанти заперечують роль церкви як посередника у спасінні, верховенство влади римського папи, роль духовенства і чернецтва як посередника між Богом і людьми, ряд церковних обрядів і поетів, пожертвувань, театралізованого богослужіння. Відкидається віра в догмати про чистилище, культ ангелів, святих, поклоніння мощам і іконам. Джерелом віровчення є Біблія, особливо Новий Завіт. Послідовники протестантизму визнають два таїнства – хрещення і причастя. Богослужіння спрощене, проводиться національною мовою і складається в основному з проповіді, колективної молитви і псалмоспівів. У процесі підготовки четвертого питання з'ясовуються причини появи та умови поширення сучасних напрямків раннього протестантизму в Україні.

Потрібно також визначити відмінності між раннім протестантизмом та його сучасними формами і проявами. Протестантів у сучасному світі налічується майже 400 млн. віруючих, поширений у багатьох країнах Європи, Америки, Азії, Південної Африки та Австралії.

Рекомендована література:

1. Абеляр П. Теологические трактаты. – М., 1995.
2. Ансельм Кентерберийский. Сочинения. – М., 1995.
3. Балагушкин М.Н. Православье в наши дни. – М., 1992.

4. Бонавентура. Путеводитель. – М., 1992.
5. Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму. – К., 1994.
6. Гараджа В.И. Протестантизм. – М.;1971.
7. Гараджа В.И. Протестантизм.- М., 1971.
8. Гарин И.И. Лютер. – Харьков, 1994.
9. Гергей Е. История папства. – М., 1996.
10. Гордиенко Н.С. Современная православная церковь. – Л., 1986.
11. Григорий Палама. Собрание творений: В 2 т.- М., 1994.
12. Григулевич И.Р. Инквизиция. – М., 1995.
13. Дамаскин И. Точное изложение православной веры.- М., 1992.
14. Дионисий Ареопагит. О божественных именах. О мистическом богословии.- СПб., 1994.
15. Дмитриев Д.В. Православье и реформация. – М., 1990.
16. Задворный В.Б. История римских пап: в 2-х т. – М., 1995.
17. Исаев С.А. Теология смерти и очерки протестантского модернизма. – М., 1991.
18. Калинин Ю.А. Модернизм русского православия. – К., 1988.
19. Кальвин Жан. Наставление в христианской вере. – В 3 т. – М., 1997-1999.
20. Карсавин Л.П. Монашество в средние века.- М., 1990.
21. Католицизм: словарь атеиста. – М., 1991.
22. Ковальский Я.Е. Папы и папство. – М., 1991.
23. Конзьолка В.В. Історія середньовічної філософії.- Л., 2001.
24. Коротка історія Православної церкви. – К., 1996.
25. Ли Г.У. История инквизиции в Средние века. – М., 1994.- Т.1-2.
26. Лозинский С.Г. История папства. – М., 1986.
27. Лосский В.Н. Очерк мистического богословия восточной церкви. Догматическое богословие. – М., 1991.
28. Любащенко В.І. Історія протестантизму в Україні. – Львів, 1995.
29. Лютер М. Избранные произведения. – СПб., 1994.

30. Малий Катехізіс доктора Мартина Лютера і християнське вчення. – Львів, 1995.
31. Митер Х.Г. Основне идеи кальвинизма. – СПб., 1995.
32. Михаил Пселл. Из богословских сочинений. – СПб., 1998.
33. Православие: вехи истории.- М., 1989.
34. Православие: словарь атеиста. – М., 1988.
35. Протестантизм: словарь атеиста. – М., 1990.
36. Рожков В. Очерки по истории Римско-католической церкви. – М., 1999.
37. Русское православие: вехи истории. – М., 1989.
18. Скурат К.Е. История Поместных православных церквей. – М., 1994. – Т. 1-2.
19. Субботин Ю.К. Православные таинства. – М., 1990.
38. Фома Аквинский. Сумма против язычников.- Долгопрудный, 2000.
39. Цветочки святого Франциска Ассизского.- СПб., 2000
20. Чанышев А.Н. Протестантизм. – М., 1969.
40. Шлейермахер Ф. Речи о религии образованным людям, ее презирующим. – М., 1994.
21. Шмеман А. Исторический путь православия. – М., 1993.
41. Шпренер Я., Истиборис Г. Молот ведьм. – М., 1990.
42. Экхарт М. Духовные проповеди и рассуждения. – М., 1991.
43. Я.Гус. М.Лютер. Ж.Кальвин. Торквемада. Лойола. Биографические очерки. – М., 1995.
22. Яннарас Х. Вера церкви. Введение в православное богословие. – М., 1992.

Теми рефератів:

1. Православні храми м. Суми та області.
2. Православні монастирі України: історія і сучасність.
3. Католицькі чернечі ордени.
4. Католицизм в Сумській області.
5. Жіночі чернечі ордени.

Контрольні питання:

1. Назвіть причини розколу в християнстві.
2. Схарактеризуйте православні церкви.
3. На яких засадах ґрунтується християнська мораль?
4. Перелічіть основні таїнства християнства.
5. Дайте порівняльну характеристику православ'ю і католицизму.
6. Назвіть особливі догмати католицької церкви.
7. Що Ви знаєте про католицькі чернечі ордени: де з'явилися, коли, основні засади функціонування?
8. Які історичні умови стали причиною виникнення протестантизму?
9. Визначте схожість і різницю між різними протестантськими течіями.
10. Чому протестантизм набуває значної популярності серед населення України?
11. У чому полягає відмінність протестантизму М. Лютера й Ж. Кальвіна?

Тестові завдання

1. Розкол у християнстві стався в:
а) 325 р.; б) 988 р.; в) 1531 р.; г) 1054 р.
2. Християнство це релігія:
а) політеїстична; б) монотеїстична; в) синкретична; г) діаноеїстична.
3. Схизма – це:
а) заборона; б) розкол; в) розп'яття; г) закон.
4. Визначте країну, в якій християнська релігія була вперше проголошена державною:
а) Римська імперія; б) Київська Русь; в) Іудея; г) Візантія.
5. Який із елементів молитви не належить до християнської духовності?
а) подяка; б) розмірковування; в) покаєння; г) читання релігійних текстів.
6. Що не належить до таїнств християнства?
а) причастя; б) священство; в) миропомазання; г) молитва.

7. В якому році християнство у Римській імперії стало державною релігією?

а) 313; б) 324; в) 476; г) 988.

8. Який із основних догматів християнства не належить до православ'я?

- а) сходження Святого Духа від Бога-Отця;
- б) буття людей після смерті – це Рай і пекло;
- в) буття людей після смерті – це Рай, пекло і чистилище;
- г) занурення у воду у процесі хрещення.

9. Яка із основних догм християнства не належить до католицизму?

- а) сходження Святого Духа від Бога-Отця;
- б) сходження Святого Духа від Бога-Отця і Бога-Сина;
- в) буття людей після смерті – це Рай, пекло і чистилище;
- г) кроплення водою у процесі хрещення.

10. Євхаристія – це таїнство, основою якого є догмат про:

- а) Святу Трійцю;
- б) воскресіння Ісуса Христа;
- в) нетлінну плоть і кров;
- г) кінець світу.

11. Аутодафе – це:

- а) розслідування; б) заборона; в) страта; г) злочин.

12. Культова споруда в католицизмі називається:

- а) кірха; б) синагога; в) мечеть; г) костьол.

13. Який із обрядів християнства не відповідає православним канонам?

- а) дотримання целібату;
- б) причастя дріжджовим хлібом;
- в) сповідь перед кожним причастям;
- г) миропомазання після хрещення.

14. Який із обрядів християнства не відповідає католицьким канонам?

- а) причастя прісним хлібом;
- б) сповідь один раз на рік;
- в) дотримання целібату;
- г) сповідь перед кожним причастям.

15. Основоположником протестантизму у Німеччині був:

- а) Ульріх Цвінглі; б) Жан Кальвін; в) Мартін Лютер; г) Філіп Меланхтон.

16. Культова споруда в лютеранстві називається:

- а) кірха; б) синагога; в) мечеть; г) дацан.

17. Служителя культу в лютеранстві називають:

а) мулла; б) пастор; в) рабин; г) лама.

18. До протестантської конфесії не відноситься:

а) лютеранство; б) баптизм; в) уніатство; г) адвентизм.

19. Лютеранство виникло в:

а) Італії; б) Греції; в) Німеччині; г) Данії.

20. Одним з визначальних догматів кальвінізму є:

а) заперечення Біблії; в) заперечення потреби у покаянні;

б) заперечення священства; г) заперечення свободи волі.

21. Визначальним догматом лютеранства є виправдання лише:

а) Біблією; б) волею; в) вірою; г) авторитетом Ісуса Христа.

22. Обов'язкова безшлюбність духовенства існує:

а) у православ'ї; в) у католицизмі;

б) у протестантизмі; г) у протестантизмі і католицизмі.

23. Папа Римський обирається:

а) довічно; б) на 20 років; в) на 4 роки; г) допоки стан здоров'я дозволяє виконувати свої обов'язки.

24. Інквізиція – це:

а) розслідування; б) заборона; в) страта; г) злочин.

25. Хто з цих діячів мав відношення до виникнення протестантизму:

а) Томас Мор; б) Мартін Лютер; в) Августин Блаженний; г) Жан Марітен.

26. Яка з протестантських течій найбільше зберегла католицьке віровчення та культ?

а) лютеранство; б) кальвінізм; в) англіканство; г) баптизм.

27. Датою виникнення протестантизму вважається:

а) 325 р.; б) 988 р.; в) 1531 р.; г) 1054 р.

28. Основи протестантського віровчення вперше були викладені у:

а) 95 тезах; б) Аугсбургській сповіді; в) Вестмінстерській угоді; г) 137 настановах.

29. Ким не є Папа Римський?

- а) верховній понтифік Вселенської церкви;
- б) глава католицької церкви;
- в) намісник князя апостолів;
- г) монарх міста-держави Ватикан.

30. Католицизм не є розповсюдженою релігією в:

- а) Польщі; б) Іспанії; в) Румунії; г) Бельгії.

31. Хто з цих діячів мав відношення до виникнення протестантизму:

- а) Мартін Шлейермахер; б) Жан Кальвін; в) Томас Мор; г) Жан Марітен.

32. Хто з цих діячів мав відношення до виникнення протестантизму:

- а) Мартін Шлейермахер; б) Мартін Лютер; в) Мартін Іден; г) Жан Марітен.

Забезпечення відеоматеріалами:

1. Айслебен и Виттенберг. Памятные Места Мартина Лютера.
2. Война за веру. Тетралогия (1947-1958) 4 x DVD-5.
3. Кароль. Человек ставший Папой Римским. 2005. 624 x 352. 1,4 Гб.
4. Крестовые походы (1995) 560 x 420. 2 x 0,7=1,4 Гб. BBC.
5. Лютер (Страсти по Лютеру). 2003 640 x 360. 1,5 Гб.
6. Магистр Ян Гус (1954) 720 x 576. DVD-5.
7. Протестантская революция 1-4(4) (2007) 704 x 428.
8. Собор Святого Петра и Государство Ватикан.

Заняття № 7

(2 години)

Тема: Історія і сучасний стан християнства в Україні

План:

1. Українська православна церква (УПЦ) і Українська автокефальна православна церква (УАПЦ).
2. Українська греко-католицька (уніатська) церква (УАПЦ): історія і сучасність.

3. Католицька церква в Україні.
4. Протестантизм в Україні, його походження і різновиди.

Основні поняття: автокефалія, автономія, греко-католицька церква, двовір'я, каплиця, Київська метрополія, модернізація, поганство, пантеон, пантеїзм, римо-католицька церква, УАПЦ, УГКЦ, УПЦ КП, УПЦ МП, уніатство. язичництво.

Методичні вказівки і рекомендації

Вивчення історії християнства повинно логічно завершитися знайомством з його розвитком і сучасною релігійною ситуацією в Україні, і на Сумщині зокрема.

Перше питання присвячене дохристиянському етапу нашої історії. Язичництво сформувало базові риси давньоруської культури, на ґрунті якої пізніше утвердилося християнство. Це спричинило ряд особливостей християнства в Давньої Русі, які неможливо зрозуміти без розгляду язичницьких вірувань наших предків.

Значною мірою це стосується також і другого питання. Крім того, на форми існування християнства на Русі дуже вплинули історичні обставини та діяльність видатних представників нашої культури. Особливу роль у цьому процесі відіграла Києво-Могилянська академія.

Третє питання розглядає виникнення та формування такого специфічного явища української історії, як греко-католицька церква. В подіях, пов'язаних з українським уніатством, яскраво відобразилися історичні конфлікти і процеси взаємодії із західними країнами. Прийняття унії надало поштовху для поглиблення контактів з європейською культурою.

Готуючи відповідь на четверте питання, слід зазначити, що традиції боротьби за автокефалію української православної церкви сягають сивої давнини, але здійснити цю мрію на практиці вдалося лише у жовтні 1921 р., чому сприяли певні історичні обставини. Студентам необхідно показати всю

складність існування цієї церкви протягом панування радянської влади в Україні, а також схарактеризувати сучасний стан УАПЦ.

П'яте питання розглядає ситуацію, що склалася у сучасному Українському православ'ї. Сьогодні існують три православні церкви: Московського патріархату, Київського патріархату та автокефальна. Важливо сконцентрувати увагу на проблемах розвитку історично українських церков, складнощами їх інституювання, причинах різноманітних розколів. Потрібно з'ясувати комплекс причин, що призвели до виникнення цієї складної ситуації, оцінити перспективи вирішення цієї проблеми у майбутньому.

Рекомендована література:

1. Бориславський М. З історії Української Греко-Католицької Церкви. – Львів, 1992.
1. Боровський Я. Світогляд давніх киян. – К., 1992.
2. Брайчевський М.Ю. Утвердження християнства на Русі. – К., 1991.
3. Булашев Г.О. Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях. – К., 1992.
4. Васильев М.А. Язычество восточных славян накануне крещения Руси: Религиозно-мифологическое взаимодействие с иранским миром. Языческая реформа князя Владимира. – М., 1999.
5. Введення християнства на Русі. – М., 1987.
6. Володимир Мономах. Поучення // Літопис руський. – К., 1989.
7. Воронін О. Автокефалія української православної церкви. – Кенсінгтон, США, 1990.
8. Воропай О. Звичаї нашого народу. – К., 1992. – Кн. 1-2.
9. Горський В.С. Святі Київської Русі. – К, 1994.
10. Грушевський М. З історії релігійної думки на Україні. – К., 1992.
11. Грушевський М.С. З історії релігійної думки на Україні. – К., 1992.
12. Дзюба І. Сучасне суспільне і церковне становище в Україні // Народна творчість і етнографія. – 2001. – №3. – С. 5-13.

13. Зальтин Б.Й. Православ'я в Україні (1917-1938) // Український історичний журнал. – 2000. – №3. – С. 120-130.
14. Лларіон, митрополит. Дохристиянські вірування українського народу. – К., 1992.
15. Лларіон. Слово про Закон і Благодать // Філософська думка. – 1998. – №4.
16. Ісаїв П. Звідки Русь-Україна прийняла християнство? – Філадельфія, 1992.
17. Історія релігій в Україні: В 10 т. – Т. I.: Дохристиянські вірування. Прийняття християнства. – К., 1996.
18. Історія релігії в Україні. – К., 1996.- Том 1: Дохристиянські вірування. Прийняття християнства.
19. Історія релігії в Україні. – К., 1997. – Том 2: Українське православ'я.
20. Історія християнської церкви на Україні (релігієзнавчий довідниковий нарис). – К., 1992.
21. Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному висвітленні. – К., 1994.
22. Колодний А.Н. Релігія в духовному житті українського народу. – К., 1994.
23. Короткевич К. До ідеології Української автокефальної церкви // Людина і світ. – 1992. – №9. – с. 36-41.
24. Костомаров М.І. Слов'янська міфологія. – К., 1994.
25. Красиков А. Християнський світ: проблема діалогу // Людина і світ. – 2002. – №2. – С. 11-19.
26. Левицький Ю. Коротка історія Української (Київської) церкви. – Львів, 1993.
27. Мильков В.В. Древнерусские апокрифы. – СПб., 1998.
28. Моця О.П., Ричка В.М. Київська Русь: від язичництва до християнства: Навчальний посібник. – К., 1996.
29. Начала православия. – М., 1991.
30. Нечуй-Левицький І. Світогляд українського народу. Ескіз української міфології. – К., 1992.
31. Новиков М.П. Христианизация Киевской Руси: методологические аспекты. – М., 1991.

32. Огієнко І. Українська церква: Нариси з історії української православної церкви. – К., 1993, Т. 1-2.
33. Огієнко І.І. Українська церква. – К., 1993.
34. Павленко Ю.В. Дохристиянські вірування давнього населення України. – К., 2001.
35. Павленко Ю.В. Передісторія давніх русів у світовому контексті. – К., 1994.
36. Пилявець А. Автокефалія на Україні // Людина і світ. – 1990. – №5. – с. 19-24.
37. Пославський І. Між Сходом і Заходом. – Львів, 1994.
38. Рыбаков Б.А. Язычество древних славян. – М., 1981.
39. Рыбаков Б.А. Язычество Древней Руси. – М., 1987.
40. Соцький Я. Релігійна ситуація в Україні: проблеми і тенденції розвитку (1988-1998 рр.). – Тернопіль, 1999.
41. Стоколос Н. Національне обличчя автокефалії // Віче. – 1997. – №3.
42. Сучасна релігійна ситуація в Україні: стан, тенденції, прогнози / За ред. П.І.Косухи. – К., 1994.
43. Турченко Ф. Угнатуша О. Українська автокефальна церква // Вітчизна. – 1989. – № 12. – с. 166-175.
44. Українська церква між Сходом і Заходом. – К., 1996.
45. Українці: народні вірування, повір'я, демонологія. – К., 1991.
46. Харишин М.В. Історія підпорядкування Української православної церкви Московському патріархату. – К., 1995.
47. Чмыхов Н. Истоки язычества Руси. – К., 1990.
48. Чубатий М. Історія християнства на Русі-Україні. – Рим, 1965. – Т.1
49. Яков Мних. Память и похвала князю Владимиру // «Крещение Руси» в трудах русских и советских историков. – М., 1988.
50. Яроцький П.Л. Чотири століття Берестейської унії // Віче. – 1996. – №11.

Теми рефератів:

1. Уніатство в Україні.
2. Українська православна церква в діаспорі.
3. Місце українського уніатства між православ'ям та католицизмом.
4. Доба Петра Могили в історії українського православ'я.
5. Розвиток православ'я на Сумщині в добу незалежності.
6. Православ'я в Україні, його вплив на духовне життя суспільства.
7. Рух за автокефалію Української церкви.
8. Причини приєднання Київської митрополії до Московського патріархату.
9. Церква в Українській державі: 1917-1921 р.
10. Утворення та діяльність УАПЦ.

Контрольні питання:

1. Визначити причини, обставини та наслідки хрещення Русі.
2. Чому Русь прийняла християнство за візантійським зразком?
3. Які історичні обставини стали передумовою виникнення греко-католицької церкви в Україні?
4. Порівняйте православне та греко-католицьке віровчення.
5. Проаналізуйте процес виникнення та історію розвитку Української автокефальної церкви (УАПЦ).
6. Особливості розвитку автокефального руху у 1917-1936 роках.
7. Чому прихильники Руської православної церкви називали українських автокефалістів самосвятами?
8. Чим зумовлена репресивна політика більшовицького режиму щодо релігії?
9. Політика Московського патріархату щодо становлення в Україні автокефальної церкви.
10. Чому сьогодні в Україні є декілька православних церков?
11. Визначте головні риси релігійного життя в Україні на рубежі тисячоліть.
12. Визначте шляхи екуменізації (об'єднання) українських християнських церков.

Тестові завдання:

1. У якому році офіційно християнство в Київській Русі стало державною релігією?

а) 476 р.; б) 988 р.; в) 1054 р.; г) 1240 р.

2. Першими християнськими князями на Русі були:

а) Ігор і Ольга; б) Олег і Святослав; в) Володимир і Ярослав; г) Аскольд і Дір.

3. Головним язичницьким божеством давніх слов'ян при князі Володимирі став:

а) Перун; б) Дажбог; в) Велес; г) Род.

4. Князь Володимир прийняв хрещення у:

а) Константинополі; б) Корсуні; в) Києві; г) Царгороді.

5. Князь Володимир охрестився у церкві:

а) Святого Якова; б) святого Миколая; в) Святого Пантелеймона; г) святого Костянтина.

6. Православна церква в Україні згідно чинного законодавства:

а) є державною;   в) підтримується державою;
б) відділена від держави;   г) контролюється державою.

7. Українська греко-католицька церква з'явилася внаслідок:

а) реформації; б) унії; в) революції; г) громадянської війни.

8. Українська греко-католицька церква утворилася в:

а) 1569 р.; б) 1054 р. в) 988 р.; г) 1596 р.

9. УГКЦ підпорядковується:

а) Папі Римському;   в) Архімандриту Єрусалимському;
б) Патріарху Московському;   г) Митрополиту Київському.

10. Андрій Шептицький був очільником:

а) УАПЦ; б) УПКЦ; в) УРКЦ; г) УГКЦ.

11. Київська митрополія була створена у:

а) 1054 р.; б) 1051 р.; в) 1037 р.; г) 1096 р.

12. Собор єпископів у Києві вперше обрав Іларіона – русина за національністю митрополитом у:

а) 1054 р.; б) 1051 р.; в) 1037 р.; г) 1096 р.

13. Фактичний поділ Київської митрополії на Київську і Московську відбувся у:

а) 1054 р.; б) 1051 р.; в) 1458 р.; г) 1657 р.

14. Автокефальний рух в Україні набув значного поширення:

а) в середині XI ст.; б) в середині XIX ст.; в) на початку 20-рр. XX ст.; г) наприкінці 90-х рр. XX ст.

15. Святослав Шевчук є очільником:

а) УГКЦ; б) УАПЦ; в) УПЦ КП; г) УПЦ.

16. Автокефалія це:

а) незалежність православної церкви;   в) незалежність однієї православної
б) залежність однієї православної   церкви від іншої;
церкви від іншої;   г) незалежність від держави.

Заняття № 8

(2 години)

Тема: Іслам як світова релігія

План:

1. Іслам у сучасному світі.
2. Основні напрямки ісламу (сунізм, шиїзм, харіджизм, мутазилізм, суфізм).
3. Свята, звичаї та обряди мусульман. Роль шаріату в релігійно-культурній системі ісламу.
4. Іслам в Україні: історія і сучасність.

Основні поняття: Аллах, Арабський Халіфат, аяти, джихад, закят, імам, іслам, ісламізація, Кааба, Коран, курбан-байрам, мазхаба, медресе, мечеть, мулла, мусульманин, мусульманська п'ятниця, мутазиліти, муфтії, Мухаммед, намаз, п'ять стовпів ісламу, сунізм, Сунна, сури, суфізм, ураза-байрам, фундаменталізм, фікх, хариджити, хіджра, шаріат, шиїзм.

Методичні вказівки і рекомендації

Іслам сьогодні є другою за чисельністю (після християнства) та наймолодшою зі світових релігій. Відповідно, доцільно з'ясувати, як впливає цей тип релігії на міжнародні відносини у світі. Розпочати розгляд першого питання доцільно з двох вихідних моментів: по-перше, визначити географію поширення ісламу і, по-друге, з'ясувати суть концепції «усуль аль-фікх». Такий підхід допоможе зрозуміти, чому іслам активно впливає на всі аспекти життя тих країн, у яких має міцні позиції, на міжнародні відносини, а також є активним чинником міжнародного руху мусульман (рух ісламської солідарності). Глобалізаційні процеси, що відбуваються в сучасному світі, вимагають знання причин виникнення, поширення та ідеологічного обґрунтування соціально-політичних доктрин сучасного ісламу: 1) ісламської революції та ісламської республіки; 2) ісламської економіки; 3) ісламського соціалізму. Необхідно також засвоїти сутність поняття «фундаменталізм» і схарактеризувати прояви останнього в сучасних політичних процесах.

Розглядаючи друге питання, необхідно звернути увагу на той факт, що іслам не є однорідним, монолітним вченням. Мусульманство не має єдиного центру, його організаційна структура ґрунтується за національно-державною ознакою. Залежно від того, як прихильники ісламу трактували основи віровчення, у VIII ст. склалися п'ять основних релігійно-політичних напрямків: сунізм, шиїзм, харіджизм, мутазилізм, суфізм. Виникає потреба дати аналіз причин їх виникнення, особливостей віровчення і культу, а також місця і ролі духовенства в ісламі.

Вивчаючи третє питання, слід зазначити, що значну роль у культовій системі ісламу відіграють релігійні свята, які супроводжуються богослужіннями та жертвоприношеннями. Поширені також поклоніння святим місцям (мазарам) – могилам, мечетям, джерелам, горам і камінню. Релігійно-обрядові накази і приписи в ісламі визначаються Кораном і Сунною, що надає специфічного характеру зовнішньому вигляду мусульманина, ставленню до жінки, обряду укладення шлюбу, похоронному обряду та ін.

З огляду на той факт, що іслам в Україні має давню історію, а нині відбувається процес його інтенсивного відродження, необхідно приділити розгляду даного питання особливе значення. Масове поширення магометанства завжди концентрувалося переважно в Криму, який було ісламізовано ще за часів Золотої Орди. В період Кримського ханства, до його завоювання Росією, іслам мав сприятливі умови для розвитку, але у подальшому мусульманство зазнавало утисків з боку світської і духовної влади імперії, а згодом – радянської тоталітарної системи, особливо під час депортації кримських татар. За роки незалежності України мережа ісламу зросла на 93,14 %, але єдиної організаційної структури не існує, оскільки сьогодні діють 4 автономні центри. Готуючи відповідь на це питання, студентам варто звернутися також і до чисельних інтернет-сайтів, де в досить розгорнутому вигляді представлена інформація як щодо історії, так щодо сучасного стану мусульманства в Україні.

Рекомендована література:

1. Абу Аля Ал Маудуді. Життєва місія пророка. – Львів, 1995.
2. Абу Аля Ал Маудуді. Принципи ісламу. – Львів, 1995.
3. Абу Аля Ал Маудуді. Спосіб життя в ісламі. – Львів, 1995.
4. Аширов Н. Ислам и нация. – М., 1975.
5. Аширов П. Мусульманская проповедь. – М., 1978.
6. Бартольд В. В. Ислам и культура мусульманства. – М., 1992.
7. Василев В. Н. Культ святых в исламе. – М., 1970.
8. Васильев Л. С. История Востока. – Т. 2. – М., 1993.
9. Грюнбаум Г.З. Классический ислам. Очерк истории. (600 – 1258). – М., 1988.
10. Джадалла М. А. Течения в исламе: принципы возникновения и роль в общественно-политической жизни. – М., 1992.
11. Еремеев Д. Е. Ислам: образ жизни и стиль мышления. – М., 1990.
12. Ислам. Религия, общество, государство. – М., 1984.
13. Ислам: Энциклопедический словарь. – М., 1991.

14. Іслам у контексті національного відродження тюркомовних народів України // Рибачук М.Ф., Уп'якін О.І, Корюшко М.І. Національне відродження і релігія. – К., 1995. – С. 191-203.
15. Керимов Г. М. Ислам: происхождение, история и современность. – М., 1984.
16. Керимов Г. М. Шариат и его социальная сущность. – М., 1978.
17. Климович Л. И. Ислам. – М., 1973.
18. Климович Л. И. Книга о Коране. – М., 1983.
19. Коран // Всесвіт. – 1990. – №7.
20. Коран. – М., 1963; 1986.
21. Ланова В. Ф., Вахин Ю. Б. и др. Жизнь Мухаммеда. – М., 1990.
22. Лубский В. И. Священные книги мусульман как историко-литературный памятник. – Киев, 1992.
23. Лубский В. И. Современный ислам: проблемы политики, идеологии. – Алма-Ата, 1989.
24. Лубський В. І. Коран, шариат, їх соціальна суть. – К., 1990.
25. Лубський В. І., Борис В. Д. Мусульманське право. – К., 1997.
26. Мавлютов Р. Р. Ислам. – М., 1984.
27. Милославский Г. В. Интеграционные процессы в мусульманском мире. – М., 1991.
28. Пайова В.Ф., Вахтин Ю.Б. Жизнь Мухаммеда. – М., 1991.
29. Пиотровский М. Б. Коранические сказания. – М., 1991.
30. Рукайя М. Ислам. – М., 1999.
31. Савичева Е. М. Арабский халифат. Возникновение и распространение ислама. – М., 1996.
32. Сандбаев Т. С. Ислам. – М., 1993

Теми рефератів:

1. Соціально-політичні, духовні джерела ісламу.
2. Вплив іудейської та християнської традиції на становлення віровчення ісламу.

3. Проблема духовного лідерства в ісламі.
4. Особливості ісламських теократичних релігій.
5. Сучасна соціально-політична доктрина ісламу.
6. Іслам на Сумщині.

Контрольні питання:

1. Охарактеризуйте передумови виникнення ісламу.
2. Якою була роль міст Мекка і Медина у процесі формування ісламу? ^{10/11}
3. Порівняйте спільні й відмінні риси Мухаммеда і творців двох інших світових релігій – Будди та Ісуса Христа.
4. Що, на вашу думку, є спільного у віровченні ісламу та християнства?
5. Назвіть основні приписи, яких повинен дотримуватись мусульманин («п'ять стовпів ісламу»).
6. Чим був спричинений поділ ісламу на сунітську та шіїтську течії?
7. Охарактеризуйте становище жінки в ісламі. Як воно виражається в шлюбному обряді?
8. Чи всі домонотеїстичні культури подолано в ісламі? Якщо ні, то які, на вашу думку, прижилися в ньому?
9. Охарактеризуйте сучасний стан розвитку ісламу. Чим, на/ Ваш погляд, він зумовлений?
10. Охарактеризуйте історичну долю ісламу на українських землях.

Тестові завдання:

1. Де виник іслам?
  - а) на Аравійському півострові;
  - б) на Синайському півострові;
  - в) на Апеннінському півострові;
  - г) на Піренейському півострові.
2. Коли виник іслам?
  - а) у VII столітті; б) у VI столітті; в) у V столітті; г) у I столітті.
3. Мусульманство виникло в:
  - а) Палестині; б) Азії; в) Аравії; г) Індостані.

4. Яку назву має священна книга мусульман?
а) Авеста; б) Талмуд; в) Коран; г) Біблія.
5. Яку назву мають культові споруди мусульман?
а) синагога; б) церква; в) мечеть; г) костюол.
6. Як називають служителів культу в ісламі?
а) раввін; б) гуру; в) мулла; г) лама.
7. Що таке Кааба?
а) священна книга; б) божество; в) мечеть; г) свято.
8. Шаріат – це:
а) один із напрямків в ісламі; в) система норм та правил;
б) одна із обрядово-культових дій; г) священне місто.
9. Хадж – це:
а) визнання посланників Бога; в) паломництво до святих місць;
б) дотримання посту; г) дотримання п'яти стовпів ісламу.
10. Яку назву має найчисельніший напрям ісламу?
а) шиїзм; б) хариджизм; в) суфізм; г) сунізм.
11. Мусульманин протягом доби повинен молитися:
а) три рази; б) п'ять разів; в) шість разів; г) двічі.
12. Мухаммед для мусульман є:
а) посланцем Аллаха; б) Сином Божим; в) Боголюдиною; г) Ангелом.
13. «Символ віри» в ісламі звучить так:
а) Аллах Великий!; в) Нема іншого божества, крім Аллаха,
б) В ім'я Аллаха, милостивого і а Мухамед – Посланець Аллаха!;
милосердного; г) нехай оберігає його Аллах і вітає!
14. Посту у ісламі дотримуються:
а) рік; б) місяць; в) тиждень; г) добу.
15. Послідовниками основних напрямів в ісламі є:
а) вішнуїти і шиваїти; б) фарисеї і саддукеї; в) суфії і шиїти; г) шиїти і суніти.
16. Намаз – це:
а) піст; б) жертвопринесення; в) мудрець; г) молитва.

17. Основним напрямком сучасного ісламу є:

а) сунізм; б) шиваїзм; в) синтоїзм; г) пантеїзм.

Прихильниками ісламу є:

а) кришнаїти; б) ворожбити; в) суніти; г) перехрещені.

Забезпечення відеоматеріалами:

1. Исламский Город Каир.
2. Один день месяца Рамадан.
3. Послание. Мухаммад – посланник Бога, (1976) 704 x 320. 1,8 Гб.
4. Стамбул. Столица Трех Мировых Империй.

ІНДИВІДУАЛЬНІ ЗАВДАННЯ

1. Психоаналітична теорія походження релігії (З. Фрейд, К. Г. Юнг).
2. Магія. Релігія. Наука (теорія походження релігії Д. Фрезера).
3. Протестантська етика як основний чинник розвитку капіталізму (теорія М. Вебера).
4. Міф як тип свідомості первісної людини.
5. Виникнення та еволюція ранніх форм релігії.
6. Церква як соціальний інститут.
7. Релігійні уявлення та міфологія в Стародавньому Єгипті.
8. Релігійна духовність трипільських племен.
9. Традиційні вірування східних слов'ян.
10. Перша релігійна реформа князя Володимира.
11. Релігійні вірування народів доколумбової Америки (інки, майя, ацтеки).
12. Релігія та міфотворчість германських племен.
13. Веди – священні тексти давньоіндійських релігій.
14. Особливості культу Шиви в індуїзмі.
15. Філософські та моральні принципи іудаїзму.
16. Талмуд – священна книга іудеїв.

17. Каббала і каббалістика.
18. Старі і нові боги Японії.
19. Зороастризм: віровчення і культ.
20. Культ тварин у релігіях світу.
21. Морально-етичні принципи буддизму.
22. Філософія буддизму.
23. Ламаїзм як специфічний напрям буддизму.
24. Проблема виникнення християнства у світлі сучасної науки.
25. Кумранські рукописи.
26. Становлення і розвиток раннього християнства.
27. Християнські святі: хто вони?
28. Сутність та особливості християнського культу.
29. Ісус Христос – історична особа чи міфічний герой?
30. Біблія як історико-літературна та релігійна пам'ятка.
31. Біблійні пророцтва.
32. Початок християнства в українських землях. Хрещення України-Руси.
33. Християнство в контексті історії та культури українського народу.
34. Православні свята як синтез давніх народних традицій та новітніх релігійних уявлень українського народу.
35. Культ божої Матері в християнстві. Богородичні свята.
36. Декалог та Нагірна проповідь як основа християнської моралі.
37. Культурно-просвітницька діяльність Петра Могили.
38. Українська автокефальна Православна Церква: історія та сучасність.
39. Київський Патріархат як Помісна православна церква України.
40. Українська греко-католицька церква: історія розвитку.
41. Православне чернецтво: історія і традиції.
42. Ватикан здалеку і зблизька.
43. Хто такі Свідки Єгови?
44. Віровчення та моральні принципи п'ятидесятництва.
45. Адвентизм: історія і сучасність.

46. Сучасний баптизм.
47. Іслам: спосіб життя і стиль мислення.
48. Мусульманські релігійно-політичні рухи і геополітичні проблеми сучасності.
49. Священні тексти мусульман як історико-літературні пам'ятки.
50. Ісламська концепція світового упорядкування.
51. Сучасні нетрадиційні релігії та неорухи.
52. Феномен Великого Білого Братства.
53. Сучасні релігії орієнталістського (східного) напрямку.
54. Неоязичництво в Україні.
55. Сайєнтологічні рухи як синтез науки і релігії
56. Сучасні езотеричні об'єднання.
57. Неохристиянство як вияв релігійного модернізму.
58. Атеїзм як радикальна форма вільнодумства.
59. Історія розвитку форм критичного аналізу релігії.
60. Сутність свободи совісті та умови її забезпечення.

МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ ДО ВИКОНАННЯ КОМПЛЕКСНОЇ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ

1. Анотація до комплексної контрольної роботи (ККР) з предмета «Релігієзнавство» для студентів всіх факультетів

Метою комплексної контрольної роботи є виявлення залишкового рівня знань студентів з визначеного предмету, який є у ВНЗ предметом за вибором, через деякий час (півроку – рік) після проведення атестації.

Комплексна контрольна робота з навчальної дисципліни «Релігієзнавство» складена на основі робочої програми з «Релігієзнавства» для всіх спеціальностей. Завдання ККР з релігієзнавства складається із 30 варіантів завдань рівнозначної складності, відповіді на які потребують уміння

застосовувати інтегровані знання програмного матеріалу з релігієзнавства. Кожен з тридцяти варіантів передбачає два питання різного рівня складності, завдяки яким студент має змогу проявити різнобічні знання та рівень підготовки з навчального предмету. Запропоновані завдання охоплюють зміст основних розділів програмного матеріалу й призначені для з'ясування рівня теоретичної підготовки студентів та виявлення їхнього уміння застосовувати набуті знання для вирішення конкретних проблем сьогодення, а також розуміння причин і наслідків релігійних явищ і процесів. Завдання складені таким чином, щоб при відповіді на них студент зумів продемонструвати не лише репродуктивну, а й творчу розумову діяльність. Завдання дають змогу визначити ступінь засвоєння студентами основного матеріалу, передбаченого навчальною програмою.

Завдання передбачають: опанування студентами фактичного матеріалу з релігієзнавства й володіння категоріальним апаратом; перевірку засвоєння студентами основних етапів розвитку різноманітних релігій, що виникали протягом всіх хронологічних періодів розвитку людства; визначення факторів, які впливали на формування цих релігій; вміння аналізувати й критично оцінювати релігійні явища й події; встановлення причинно-наслідкових зв'язків, грамотного і чіткого формулювання понять.

Рівнозначність запропонованих варіантів завдань за їх складністю забезпечує однакові умови виконання для всіх студентів. Надання відповідей вимагає від студентів вміння використовувати знання з суміжних дисциплін: філософії, соціології, політології, історії України, історії культури.

Комплексна контрольна робота оцінюється за чотирьохбальною або стобальною системою. Критерії оцінки виконаних завдань обґрунтовані й забезпечують можливість їх використання для оцінки рівня знань студентів з навчальної дисципліни. Відповіді на запропоновані питання забезпечують формування у майбутніх фахівців широкого світогляду, цілісної структури знань і вмінь, необхідних для системної підготовки спеціалістів.

Термін виконання завдань знаходиться в межах 2 академічних години.

**2. Завдання до комплексної контрольної роботи (ККР) з предмета
«Релігієзнавство» для студентів всіх факультетів**

Варіант 1

1. Розкрийте сутність релігієзнавства як науки.
2. Схарактеризуйте соціально-економічні та історичні умови виникнення буддизму.

Варіант 2

1. Визначте предмет і структуру релігієзнавства.
2. Розкрийте зміст філософської концепції буддизму.

Варіант 3

1. Схарактеризуйте методи релігієзнавства.
2. Визначте морально-етичні принципи буддизму.

Варіант 4

1. Визначте методологічні принципи релігієзнавства.
2. Схарактеризуйте буддійський культ.

Варіант 5

1. Визначте поняття і сутність релігії.
2. Дайте характеристику напрямів та течіям буддизму.

Варіант 6

1. Схарактеризуйте процес виникнення релігії.
2. Дайте аналіз Трипітаки – священної книги буддизму.

Варіант 7

1. Визначте соціальні, гносеологічні, онтологічні та психологічні чинники релігії.
2. Схарактеризуйте історичні умови виникнення християнства.

Варіант 8

1. Визначте структуру релігії.
2. Дайте аналіз Біблії як священної книги християн.

Варіант 9

1. Визначте головні функції релігії.
2. Проаналізуйте християнське віровчення.

Варіант 10

1. Визначте класифікацію релігії за хронологічним критерієм.
2. Схарактеризуйте християнський культ.

Варіант 11

1. Схарактеризуйте первісні вірування.
2. Проаналізуйте причини та історичні умови розколів у християнстві.

Варіант 12

1. Дайте загальну характеристику ранніх національних релігій.
2. Порівняйте віровчення православ'я і католицизму.

Варіант 13

1. Схарактеризуйте давньоєгипетську релігію.
2. Порівняйте культ православ'я і католицизму.

Варіант 14

1. Схарактеризуйте релігію народів Давнього Дворіччя.
2. Визначте зміст лютеранства та кальвінізму.

Варіант 15

1. Схарактеризуйте релігію Еллади.
2. Розкрийте особливості віровчення і культу протестантизму.

Варіант 16

1. Схарактеризуйте Давньоримську релігію.
2. Дати аналіз віровчення і культу католицизму.

Варіант 17

1. Схарактеризуйте Давньоєврейські релігії.
2. Розкрийте зміст головних християнських свят, їх вплив на українську культуру.

Варіант 18

1. Схарактеризуйте релігії Доколумбової Америки.
2. Проаналізуйте особливості віровчення і культу баптизму.

Варіант 19

1. Схарактеризуйте релігії Австралії та Океанії.
2. Розкрийте особливості віровчення і культу п'ятдесятництва.

Варіант 20

1. Схарактеризуйте Талмуд – священну книгу іудаїзму.
2. Розкрийте особливості віровчення і культу адвентизму.

Варіант 21

1. Схарактеризуйте основи віровчення іудаїзму.
2. Визначте основні напрями ісламу.

Варіант 22

1. Визначте напрями й течії в іудаїзмі.
2. Проаналізуйте віровчення ісламу.

Варіант 23

1. Схарактеризуйте головні іудейські обряди та свята.
2. Дайте аналіз Корану як джерела вивчення ісламу та пам'ятки культури.

Варіант 24

1. Розкрийте сутність брахманізму як давньоіндійської релігії.
2. Проаналізуйте дохристиянські вірування українського народу.

Варіант 25

1. Розкрийте сутність індуїзму як пізньої національної релігії.
2. Схарактеризуйте процес прийняття християнства в Київській Русі.

Варіант 26

1. Схарактеризуйте сикхізмі джайнізм як давньоіндійські релігії.
2. Проаналізуйте діяльність Української автокефальної православної церкви (УАПЦ).

Варіант 27

1. Схарактеризуйте конфуціанство як давньокитайську релігію.
2. Проаналізуйте діяльність Української греко-католицької церкви.

Варіант 28

1. Схарактеризуйте даосизм як давньокитайську релігію.
2. Розкрийте сутність поняття «свобода совісті».

Варіант 29

1. Схарактеризуйте синтоїзм – давньо японську релігію.
2. Проаналізуйте умови забезпечення принципів свободи совісті в Україні.

Варіант 30

1. Розкрийте сутність зороастризму.
2. Дайте загальну характеристику нетрадиційних релігій.

3. Оцінювання знань студентів за результатами виконання ККР з предмета «Релігієзнавство»

Оцінювання відбувається на основі модульно-рейтингової системи. Кожний варіант ККР складається із 2-х завдань, кожне із яких оцінюється у 50 балів. Таким чином, максимальна кількість балів, які може набрати студент – 100. В інших випадках результат оцінюється відповідно до національної системи оцінювання.

Сума балів	Національна система оцінювання	
90 – 100	Відмінно	A
82 – 89	Добре	B
74 – 81		C
64 – 73	Задовільно	D
60 – 63		E
1 – 59	Незадовільно	F

ПИТАННЯ ДО ЗАЛІКУ

1. Релігієзнавство як сфера гуманітарного знання.
2. Структура релігієзнавства.
3. Категорії, методи та принципи релігієзнавства.
4. Проблема визначення сутності та передумови виникнення релігії.
5. Теорії походження релігії.
6. Структура сучасних релігій.
7. Функції релігії в суспільстві.
8. Класифікація релігій світу.
9. Географія поширення сучасних релігій.
10. Основні форми вільнодумства як культурного феномену.
11. Атеїзм як радикальна форма вільнодумства.
12. Законодавче забезпечення свободи совісті в Україні.
13. Первісні форми релігії (магія, фетишизм, тотемізм і анімізм).
14. Землеробські культури і шаманізм як первісні форми релігії.
15. Релігійні уявлення Стародавнього Єгипту.
16. Ведична релігійно-філософська традиція Стародавньої Індії.
17. Релігії Стародавніх Греції та Риму.
18. Основні догмати і особливості культу в іудаїзмі.
19. Мойсей – засновник іудаїзму. Біблія про походження світу.
20. Джайнізм і сикхізм.
21. Релігійно-етичний зміст даосизму і конфуціанства.
22. Зороастризм – етнічна релігія стародавніх народів Ірану.
23. Специфіка віровчення та культової практики синтоїзму.
24. Буддизм як світова релігія: ідеологія і культ.
25. Життя і діяльність Будди.
26. Основні напрямки буддизму: махаяна і хінаяна.
27. Соціально-економічні умови виникнення християнства
28. Особистість Ісуса Христа: теологічний та науковий підходи.
29. Раннє християнство. Особливості культу й організації.
30. Історія виникнення і структура Біблії.

31. Християнська мораль: сутність і практика.
32. Специфіка віровчення християнства.
33. Культова практика християнства.
34. Християнські свята.
35. Великі церковні розколи у християнській церкві.
36. Православ'я: особливості віровчення, основні догмати і культ.
37. Католицизм: особливості віровчення, основні догмати і культ.
38. Чернечі ордени в католицизмі і їх роль в історії і сьогоденні.
39. Протестантизм: загальні догмати і культ.
40. Лютеранство і кальвінізм як перші протестантські конфесії.
41. Виникнення англіканства. Особливості віросповідання і культу.
42. Церква євангельських християн-баптистів (ЄХБ).
43. П'ятидесятництво й адвентизм як течії пізнього протестантизму.
44. Єговізм (Свідки Єгови).
45. Походження та розповсюдження ісламу. Особистість Мухаммеда.
46. Специфіка віровчення та культу ісламу.
47. Історія виникнення, структура та зміст Корану.
48. Основні течії ісламу: шиїзм і сунізм.
49. Дохристиянські релігійні вірування в Україні.
50. Початок християнства на землях Київської Русі та її хрещення.
51. Українська греко-католицька церква (УГКЦ).
52. Українська автокефальна православна церква. (УАПЦ).
53. Сучасний стан православ'я в Україні.
54. Поліконфесійність вітчизняного релігійного життя.
55. Нетрадиційні та нові релігії: сутність та класифікація.
56. Неохристиянські релігії.
57. Релігійні організації орієнталістського спрямування.
58. Синтетичні (Велике біле братство, мунізм, Всесвітня віра бахаї), езотеричні (теософія, міжнародний рух Граалю) та саєнтологічні релігії.
59. Неоязичництво в Україні.
60. Нетрадиційні і нові релігії на конфесійній карті України.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ

1. Розподіл балів, які отримують студенти, за темами лекційних, практичних занять та самостійної роботи

Поточне тестування та самостійна робота													Сума 100
Змістовий модуль №1						Змістовий модуль № 2							
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T8	T9	T10	T11	T12	T13	
2	10	10	2	10	10	2	20	2	10	10	2	10	

T1, T2 ... T9 – теми змістових модулів

2. Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
82 – 89	B	добре	
74 – 81	C		
64 – 73	D	задовільно	
60 – 63	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

3. Критерії оцінки знань студентів з дисципліни

«Релігієзнавство»

Оцінка	Критерії
Зараховано (A, B, C, D, E)	Заслуговує студент, який дав аргументовану і повну відповідь на всі запитання, поставлені в завданні, вільно володіє програмним матеріалом з дисципліни «Релігієзнавство», правильно розкриває сутність понять навчальної дисципліни, аналізує та коментує зміст основних положень релігійних вірувань, вміє логічно дотримуватись послідовності й точності викладу матеріалу з точки зору тієї чи іншої релігії, робить аргументовані висновки.
Не зараховано (FX, F)	Заслуговує студент, який виявив незнання основного програмного матеріалу, виклав його непослідовно й нечітко, не дав відповіді на два контрольних питання, допустив грубі помилки.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПІДГОТОВКИ Й ОФОРМЛЕННЯ РЕФЕРАТІВ, ДОПОВІДЕЙ ТА ПОВІДОМЛЕНЬ

Підготовка рефератів, доповідей та реферативних повідомлень є першим етапом науково-дослідницької роботи (НДР) студентів, частиною їхньої самостійної роботи з додатковою літературою з дисципліни «Релігієзнавство».

При підготовці рефератів необхідно ознайомитися із запропонованим списком рефератів, які подаються після кожного семінарського заняття. Якщо студент бажає працювати над іншою темою, яка, звичайно, не виходить за межі навчальної та робочої програми з предмета «Релігієзнавство», то слід обговорити її з викладачем, який в разі затвердження поданої студентом теми, повинен дати рекомендації і список літератури. Реферат має показати знання студентом основних понять, парадигм методологічних напрямків і сучасних шкіл, новітніх публікацій з питань релігієзнавства. Особливе значення надається самостійності міркування, новим фактичним і статистичним даним, прикладам, опрацюванню книг і публікацій (особливо в іноземній літературі), які не входять у рекомендований список.

Визначивши тему, слід вибрати зі списку рекомендованої літератури необхідні джерела. При опрацюванні тих чи інших першоджерел, у тому випадку, якщо темою реферату вибрано коментування тексту, слід уникати прямого конспектування, а зосередити увагу саме на коментуванні, на викладенні власної точки зору з того чи іншого питання, або з приводу вивчених першоджерел.

Реферат повинен мати чітку структуру. Залежно від наявного матеріалу, необхідно скласти зміст (план) реферату з поділом на розділи та підрозділи, котрі відповідають заголовкам та підзаголовкам у тексті. Далі, згідно з ним буде викладено матеріал. Реферат починається з вступу, який вміщує постановку завдання, обґрунтування актуальності теми, аналіз сучасного етапу вивчення цієї проблеми в науковій і релігійній літературі. Основна частина поетапно розкриває тему реферату. У заключній частині робляться висновки стосовно

розглянутих проблем, що відбивають не тільки місце і значення їх в культурі, науці тощо, але й особисте відношення автора реферату до них, подається аналіз перспектив розвитку, вищевказаної проблеми в історії людства.

Загальний обсяг реферату повинен бути не менше 15 сторінок рукописного або 7 – 12 сторінок друкованого тексту.

Реферат потребує належного оформлення згідно з існуючими стандартами. Зразок оформлення титульної сторінки дивись у додатку. На другій сторінці слід розмістити зміст реферату (план), за яким буде викладено матеріал. З третьої сторінки починається основний текст реферату (і саме з цієї сторінки необхідно нумерувати сторінки починаючи з цифри 3).

Наприкінці роботи подається бібліографічний список, що включає до 10 використаних джерел. Їх кількість не регламентується, але вона свідчить про інформованість автора і серйозність відношення до роботи. Цитування в тексті ведеться за загально прийнятими правилами з посиланням на даний список. У бібліографічному списку джерела вказуються у алфавітному порядку і нумеруються. Зразки оформлення науково-довідникового апарату:

1. Опис книги: Автор (прізвище, ім'я, по батькові). Назва (без лапок).— Місто: Видавництво, рік. – Кількість сторінок.

2. Якщо використана стаття журналу, збірника і т.д., то потрібно оформити так: Автор (прізвище, ім'я, по батькові). Назва статті (без лапок) // Назва періодичного видання. – №5. – 1999. – с. 5-15. Дві косих після назви свідчать, з якого джерела (енциклопедії, збірника, журналу) робота, яку ви цитуєте.

Подібне оформлення позбавляє студента від докладної вказівки джерела цитування і громіздких виносок в кінці кожної сторінки. Наприклад, після цитати в дужках вказується [7, с. 21]. Це означає, що наведена вами цитата знаходиться на 21-й сторінці джерела під №7.

Високо оцінюються реферати, в яких відтворюється індивідуальний підхід студента до освоєння і розуміння теми. При оцінці роботи враховується не тільки зміст, але й культура оформлення.

Крім написання рефератів, студенти мають підготувати доповідь або

повідомлення, які заслуховуються на семінарському занятті. Реферативне повідомлення за своїм обсягом може бути 3-5 сторінок рукописного тексту, а тому може бути підготовленим у робочих зошитах з «Релігієзнавства» або на окремих аркушах.

Тема доповідей та повідомлень можуть співпадати з тематикою рефератів, але вимагають усного звітування студента перед аудиторією. За бажанням студента або викладача теми можуть змінюватися. Реферативне повідомлення може охоплювати будь-яке окреме питання, додаткові подробиці до основного повідомлення, містити довідку про ту чи іншу історичну особу, з діяльністю якої пов'язані події виникнення та розвитку певної релігії. Реферативне повідомлення не вимагає спеціально підготовленого списку літератури, що була використана, але потребує вказівки на джерело інформації.

При підготовці доповіді або повідомлення студенту доцільно працювати у визначеній послідовності:

- 1) складіть бібліографію;
- 2) вивчить матеріал по темі (довідниковий та критичний);
- 3) розробіть і складіть змістовий план (тему необхідно розділити на мікротеми, підпорядковані головній ідеї доповіді);
- 4) у формі тез викладіть текст доповіді (не пишіть весь текст !!!);
- 5) зробіть аргументовані висновки;
- 6) вкажіть літературу.

Вищевказані рекомендації можна використовувати при підготовці основних питань плану семінарського заняття.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Сумський державний педагогічний університет ім. А. С. Макаренка

Історичний факультет

Кафедра соціально-гуманітарних дисциплін

Іваненко Марина Олександрівна

БІБЛІЯ ЯК ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН

Реферат

Галузь знань: 0203 Гуманітарні науки

Напрямок підготовки Історія * 6.020302

Освітньо-кваліфікаційний рівень – бакалавр

Науковий керівник:

кандидат філософських наук,

доцент Петренко Олег Іванович

Суми – 2012

СПИСОК ОСНОВНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Академічне релігієзнавство. Підручник. [за наук. ред. професора А. Колодного]. – К.: Світ Знань, 2002. – 862 с.
2. Аляєв Г. Є., Горбань О. В., Мешков В.М. Лекції з релігієзнавства: Навчальний посібник. – К., 1996.
3. Васильєв Л. С. История религий Востока. – М., 1988.
4. Гараджа В. И. Религиоведение. – М., 1995.
5. Головащенко С.І. Історія християнства. – К., 2000.
6. Докаш В.І., Лешан В.Ю. Загальне релігієзнавство: Навчальний посібник. – Чернівці: Книги – XXI, 2005. – 376 с.
7. Ерышев А. А. Религиоведение: Учебное пособие. – К.: МАУП, 1999.
8. История религии. – Ростов н/Д, 1996.
9. Історія і теорія релігії і вільнодумства. – К., 1996.
10. Історія релігії в Україні. – К., 1996. – Том 1: Дохристиянські вірування. Прийняття християнства.
11. Історія релігії в Україні. – К., 1997. – Том 2: Українське православ'я.
12. Історія релігії в Україні. – К., 2000. – Т.8: Нові релігії України.
13. Калінін Ю. А., Харьковщенко Є. А. Релігієзнавство: Підручник. – К., 1997.
14. Калінін Ю.А, Харьковщенко Є.А. Релігієзнавство. Підручник. – К.: Наукова думка, 2002. – 352 с.
15. Лубський В.І. Релігієзнавство. – К., 1997.
16. Любащенко В.І. Історія протестантизму в Україні. – Львів, 1995.
17. Мень А. История религии: В 2-х кн. – М., 1997.
18. Огієнко І.І. Українська церква. – К., 1993.
19. Основы религиоведения: Учеб. / Ю. Ф. Борунков, И. Н. Яблоков, К. И. Никонов и др.; Под ред. И. Н. Яблокова. – М.: Высш. шк., 2001. – 480 с.
20. Основы религиоведения. – М., 1998.
21. Поснов М.Э. История христианской церкви. – К., 1991.
22. Радугин А. А. Введение в религиоведение. – М., 1996.

23. Религиозные традиции мира: В 2-х т. / Пер. с англ. — М., 1996.
24. Релігієзнавство / За ред. М. Ф. Рибачука. — К., 1997.
25. Релігієзнавство / За ред. С. А. Бублика. — К., 1998.
26. Релігієзнавство: Навчальний посібник / За ред. С.А. Бублика. — К., 1999.
27. Релігієзнавство: Підручник / За ред. В.І. Лубського, В.І. Теремка. — К.: Видавничий центр «Академія», 2000. — 408 с.
28. Релігієзнавство: предмет, структура, методологія / За ред. А. Колодного, Б. Лобовика. — К., 1996.
29. Релігієзнавство: структура, методологія. — К., 1996.
30. Релігієзнавчий словник. — К., 1996.
31. Самыгин С. И., Нечипуренко В. М., Полонская И. Н. Религиоведение: социология и психология. — Ростов н/Д, 1996.
32. Семеній О., Томахів В., Чернецька Л., Юрчак Н. Релігієзнавство: Курс лекцій. — Тернопіль, 1999.
33. Тихонравов Ю. В. Религии мира. — М., 1996.
34. Угринович Д. М. Введение в религиоведение. — М., 1985.
35. Українське релігієзнавство. — 1996–2013.
36. Элиаде М. Очерки сравнительного религиоведения. — М., 1999.
37. Яблоков И. Н. Социология религии. — М., 1990.

СЛОВНИК РЕЛІГІЄЗНАВЧИХ ТЕРМІНІВ

Абат (сирійською abba – батько) – настоятель монастиря в католицькій церкві.

Авеста – священна книга зороастризму.

Аватара (санскритом – «той, хто сходить вниз») – в індуїзмі втілення Бога в образах інших богів, людей або тварин, яке приходить з духовного світу задля спасіння визначених певними обставинами душ.

Автокефалія (гр. autos – сам і kephale – голова) – повне самоврядування церкви, її незалежність від інших єдиновірних церков.

Агіографія (гр. hagios – святий і grapho – пишу) – різновид церковної літератури; життєписи (житія) святих.

Адам (староєвр. – земля) – за Біблією, перша людина, створена Богом із пороку земного за його образом і подобою на шостий день творіння.

Адвентизм (лат. adventus – пришестя) – течія пізнього протестантизму, яка виникла в 30-х роках XIX ст. у США шляхом відокремлення від баптизму. Його засновник – Вільям Міллер (1782-1849).

Аллах (араб, альїлах – божество, Бог) – ім'я Бога в ісламі.

Амінь (гр. і лат. amen, давньоєвр. – нехай буде істинно) – слово, що міститься наприкінці християнських молитов, священних текстів тощо.

Амулет (араб. hamula – носити) – предмет, який за допомогою уяви наділяється надприродною силою, здатністю захищати, оберігати його власника від усіляких нещасть і приносити удачу.

Анафема (гр. anathema – прокляття) – у християнстві прокляті від імені Бога, найвища кара для віруючого.

Ангели (гр. angelos – вісник) – згідно з віровченнями іудаїзму, християнства та ісламу, створені Богом безтілесні надприродні істоти, що повідомляють людям волю Всевишнього.

Анімїзм (лат. anima – душа або animus – дух) – віра в існування самостійної духовної сутності (сили чи істоти), здатної вселятися в людину, тварину, рослину (тобто у щось живе) чи полишати їх.

Антропоморфізм (гр. antropos – людина, morphe – вид, форма) – надання предметам і явищам природи, міфічним істотам людських рис.

Антропософія (гр. antropos – людина і sophia – мудрість) – релігійно-містичне вчення, яке на місце Бога ставить людину.

Апокрифи (гр. apokriphos – таємний, секретний) – релігійні твори, які офіційно не визнані священниками, а відтак не є канонічними.

Апостоли (гр. apostroplos – посланець) – у християнстві група учнів, обрана Ісусом Христом для поширення його ідей.

Архієпископ (гр. arhi – старший, episkopos – наглядач) – старший єпископ, один із найвищих титулів у християнській церкві, середній між митрополитом і єпископом.

Архієрей (гр. arhiereus – старший священник) – у православ'ї загальна назва вищих церковних ієрархів (єпископів, архієпископів, митрополитів, патріарха) з числа чернецького (чорного) духовенства.

Аскетизм (гр. asketes – добре навчений) – моральне вчення, яке пропагує крайнє обмеження потреб людини, відмову від життєвих благ.

Атеїзм (гр. а – не, teos – Бог) – форма вияву таких світоглядних орієнтацій людини, яка заперечує будь-які релігійні уявлення, релігію як таку в усіх її формах і виявах.

Аят – вірш у Корані.

Баптизм (гр. baptizo – занурювати, хрестити у воді) – протестантський напрям, що виник на початку XVII ст. в Англії. Першим баптистом вважається Джон Сміт (1554-1612). Членами баптистських общин є приблизно 35 млн. осіб зі 122 країн світу.

Біблія (гр. biblia – книги) – священна книга християнства та іудаїзму (Старий Завіт). Має дві частини – Старий Завіт (50 книг) і Новий Завіт (27 книг). Складалася протягом 1 тис. до н. е. та II–III ст. н. е. шляхом відбору, редагування та канонізації текстів.

Бог – першооснова реальності, верховна надприродна сутність, яка обдарована вищим розумом, абсолютною досконалістю і всемогутністю, є

творцем світу і причиною всього, що в ньому відбувається. Передбачає неосяжну віру і виступає як об'єкт культу.

Богослужіння – сукупність дій, обрядів, церемоній, пов'язаних із системою релігійних уявлень, що відтворюють певний аспект віровчення.

Будда (санскр. будх – пробуджуватися; просвітлений, пробуджений) – 1) Сіддхартха Гаутама, який є засновником і основоположником буддистської релігії; 2) людина, що досягла найвищого ступеня духовного розвитку.

Буддизм – найдавніша світова релігія, яка виникла в VI–V ст. до н. е. в Індії і набула поширення в Південно-Східній, Центральній Азії та на Далекому Сході.

Ватикан – держава-місто, що виникла внаслідок підписання 11 лютого 1929 р. угоди між Пієм XI і урядом Італії; центр Римської католицької церкви, офіційна резиденція (з 1870 р.) пап і Римської курії. Має всі державні атрибути, зокрема дипломатичні відносини з понад 100 країнами світу. Площа – 44 гектари.

Вільнодумство – ідейно-духовна течія, що визнає право людини на свободу мислення, вільне пізнання сутності світу, критичне ставлення до усталених поглядів і переконань.

Віра – бездоказове вираження істинності релігійного вчення, визнання реального існування надприродних сил (Бога).

Віруючий – особа, яка є суб'єктом релігійної віри і діяльності.

Географія релігії - розділ релігієзнавства, що вивчає роль природного фактора у появі й поширенні релігій в різних країнах і регіонах земної кулі, досліджує просторово-часові закономірності взаємодії релігійного феномена із зовнішнім середовищем.

Глосолалія (гр. glossa – незрозуміле слово і lalien – говорити) – розмови віруючого з Богом „незнайомою" ("іншою") мовою при сходженні на нього Духа Святого, що досягається системою тривалих постів, особливих настанов і молитов.

Гносеологія (гр. gnosis – пізнання) – філософське знання про закономірності, механізм процесу пізнання, його можливості й умови вірогідності, істинності.

Гріх – порушення релігійного закону, відхилення від релігійно-моральних норм, приписів.

Гуманізм (лат. humanus – людський, людський) – історично плинна система поглядів, що визнає цінність людини як особи, її право на свободу, щастя, розвиток і вияв своїх здібностей.

Дао – у даосизмі вічне, незмінне, безформне, непізнаване начало всіх речей і явищ.

Даосизм – релігійно-філософське вчення, згідно з яким природа і життя людей підпорядковані загальному божественному закону Дао.

Де – у даосизмі опредметнений, конкретний вияв Дао в речах і в поведінці людини (міра її добродетельності).

Дезінтегративна функція релігії-здатність релігії за певних умов послаблювати стабільність і стійкість особи, певних соціальних груп чи суспільства загалом і навіть викликати релігійне протистояння.

Деїзм (лат. deus – Бог) – релігійно-філософське вчення, згідно з яким Бог, що є безособовою першопричиною світу, не втручається в процеси і явища, що відбуваються в ньому.

Декалог – релігійно-моральний кодекс, покладений в основу іудаїзму і християнства; складається з десяти заповідей.

Догмати релігійні (гр. dogmatos – думка, вчення) – основні положення віровчення певної конфесії, що вважаються вічними і незмінними істинами, встановленими Богом, і є обов'язковими для визнання їх усіма віруючими.

Дух – надприродна сутність, самодостатнє нематеріальне начало, що впливає на стани людини, природні явища і сфери.

Духовенство – спільна назва професійних служителів культу в деяких сучасних релігіях.

Душа – у буденній свідомості – глибинний внутрішній світ людини, її почуття і переживання; у найдавніших віруваннях – таємнича «чуттєво-надчуттєва» істота, яка уявлялася носієм життя та деяких важливих станів людського тіла; у релігійній інтерпретації – безплотна духовна сутність, що визначає життєві стани і здібності людини.

Езотеризм (гр. ezoterius – внутрішній) – феномен культури, що включає, з одного боку, віру в існування надприродного вищого світу, уявлення про нього, а з другого - засоби спілкування з цим світом, підкорення його своїм інтересам.

Екуменічний рух – об'єднавчий рух християнських церков.

Есхатологія (гр. eshatos – останній, logos – вчення) – релігійне вчення про кінцеву долю людства і світу.

Етнологія релігії – розділ релігієзнавства, що вивчає місце і роль етнічного та релігійного компонентів у житті певного народу, нації.

Етнонаціональні релігії – релігії, чия поява і функціонування, межі поширення та основні символи пов'язані з певною етнонаціональною спільнотою.

Єва – згідно з Біблією, перша жінка на Землі, прамати людства, створена Богом на шостий день його творіння з ребра Адама і приведена йому як дружина.

Євангелія (гр. euangelion – блага вість) – ранньохристиянські твори, що оповідають про життя Ісуса Христа та розкривають зміст його вчення. Окрім чотирьох, які ввійшли в канонічний текст Нового Завіту (Євангелія від Матфея, Марка, Луки, Іоанна), були ще Євангелія від інших авторів (Петра, Андрія, Филипа тощо). Нині їх відомо понад 30.

Єпархія (гр. eparchia – володарювання) – церковно-адміністративний округ у християнській церкві на чолі з архієреєм.

Єресь (старогр. airesis – відбір, переконання) – релігійні вчення, відмінні від офіційних релігійних доктрин і організацій.

Єрусалим – місто в Палестині, де зосереджено святині християнської, іудейської та мусульманської релігій. Прихильниками цих віросповідань вважається священним містом.

Завіт – поняття Біблії, що означає сакральний союз Бога з людством.

Зооморфізм (гр. zoon – тварина, morphe– форма) – надання рис тварин образам реальних або вигаданих об'єктів.

Ідол (гр. *eidolos* – маленьке зображення) – виготовлений із дерева, каменю чи іншого матеріалу предмет, що зображує, уособлює божество.

Ієрарх (гр. *hieros* – священний, *arche* – влада) – представник вищого християнського духовенства (папа, патріарх, митрополит, кардинал, архієпископ, єпископ).

Ікона (гр. *eikon* – зображення, образ) – зображення Бога, святого, яке служить предметом релігійного поклоніння і вшанування.

Іконостас (гр. *eikon* – зображення, образ і *status* – місце стояння) – стіна з розміщеними на ній іконами, що відокремлює вівтар від центральної частини православного храму.

Імам (араб, *amma* – стояти попереду) – духовний керівник; голова мусульманської громади; керівник колективної молитви у мечеті. Не є ні саном, ні професією.

Індиферентний (лат. *indifferens* – бездіяльний, байдужий) – той, хто байдужий до світоглядних питань, зокрема до релігійних та атеїстичних.

Індуїзм – поширена в сучасній Індії релігія, в основу віровчення якої покладено релігійно-філософські ідеї брахманізму та ведичні традиції.

Індульгенція (лат. *indulgentia* – милість) – папська грамота, свідоцтво про відпущення як скоєних, так і ще не скоєних гріхів, що видається за гроші або за особливі заслуги перед церквою.

Інтегративна функція релігії – здатність релігії сприяти безконфліктному зв'язку, злагоді, солідарності, згуртованості релігійної спільноти чи суспільства в цілому.

Інтеграція (лат. *integratio* – відновлення, поповнення) – об'єднання в ціле окремих частин або елементів; процес розширення різних видів співробітництва між державами.

Іоанн Хреститель - за Євангеліями, пророк, який провістив прихід Христа, був його попередником.

Іслам – одна зі світових релігій, що виникла в VII ст. в Аравії. Нині поширена серед значної частини населення Азії, Африки і частково Європи.

Історія релігії – розділ релігієзнавства, який розглядає плинний у часі релігійний феномен у всьому його різноманітті, відтворює історичні форми різних релігій, нагромаджує і зберігає інформацію про релігії, що існували або існують.

Ісус Христос (гр. christos – помазаник, месія) – засновник і центральний образ християнства. За християнською традицією, Ісус Христос є боголюдиною, яка поєднує в собі божественне й людське начала (друга іпостась Трійці – Бог-Син).

Іудаїзм – одна з найдавніших етнонаціональних релігій, яка започатковує ідею єдиного Бога-творця й володаря Всесвіту; поширена здебільшого серед євреїв.

Кальвінізм - деномінація в протестантизмі, що виникла в ході Реформації на підставі ідей Ж. Кальвіна (1509-1564). Принципи К.: спасіння особистою вірою; загальне священство віруючих; богонатхненність лише Біблії; догмат про абсолютне передвизначення, згідно з яким Бог ще до створення світу одним людям дарував спасіння, іншим – загибель.

Кардинал (лат. cardinalis – головний) – головна духовна особа в католицькій церковній ієрархії після папи римського.

Карма (санскр. – дія, обов'язок, відплата) – особлива містична сила, автоматичний «закон відплати», відповідно до якого вчинки людини в реальному житті зумовлюють її нинішню долю і наступний стан її душі.

Катехісис (гр. katechesis – повчання) – книга, що містить короткий виклад основ християнського віровчення і моралі переважно у формі запитань і відповідей.

Католицизм (гр. katolikos – загальний, вселенський) – один із основних (поряд із православ'ям і протестантизмом) напрямів у християнстві, що остаточно сформувався після поділу християнської церкви у 1054 р.

Компенсаційно-терапевтична функція релігії – здатність релігії своїми специфічними засобами й властивостями компенсувати обмеженість, безсилля, залежність людей від об'єктивних умов існування, розриви у соціальному житті та ціннісній орієнтації людей, наповнити новим сенсом їхнє життя.

Комунікативна функція релігії – здатність релігії впливати на процес спілкування віруючих, їх соціалізацію, передавання та засвоєння інформації та формувати між ними духовні зв'язки.

Комунікація (лат. communicatio – зв'язок, повідомлення) – передавання інформації від однієї людини до іншої; спілкування, що ґрунтується на взаєморозумінні.

Конклав (лат. conclave – досл., замкнута кімната) – збори кардиналів, що скликаються відразу після смерті папи римського для обрання нового папи.

Конфесія (лат. confessio – визнання, сповідання) – релігійне об'єднання, що має своє віровчення, культ і організацію.

Конфірмація (лат. confirmatio – зміцнення) – таїнство миропомазання в католицькій церкві.

Конфуціанство – комплекс давньокитайських філософських, релігійних, етичних доктрин, сформованих Конфуцієм (551- 479 р. до н. е.). У їх основі – питання моральної природи людини, її життя в родині, державі, суспільстві.

Коран – священна книга мусульман. Вважається, що вона вічно зберігається в Аллаха, який передав її у вигляді одкровення пророка Мухаммеда.

Культова діяльність – система певних обрядів, сукупність стереотипних символічних дій віруючих, у якій втілюються їхні релігійні уявлення. Спрямована на встановлення двосторонніх стосунків між людиною і надприродним.

Легітимізуюча функція релігії – здатність релігії виховувати у віруючих шанобливе ставлення до певних суспільних норм поведінки як до продукту Божого промислу, а не суспільного розвитку.

Літургія (гр. litos – загальний, ergou – справа) – обідня, найголовніше християнське богослужіння, що проводиться у всіх християнських віросповіданнях. Обов'язковим елементом усіх літургій є таїнство причастя (євхаристія).

Лютеранство – один з напрямів протестантизму, основні принципи віровчення якої сформульовані М. Лютером (1483–1546) та його

послідовниками. За Лютером, людину рятує тільки її особиста віра в Бога. Звідси й вчення про загальне священство, рівність усіх віруючих перед Богом, заперечення чернецтва тощо.

Магія (гр. *mageia*, лат. *magia* – чаклунство) – сукупність уявлень і обрядів, в основу яких покладено віру в таємничі сили, з допомогою яких шляхом певних символічних дій можна здійснювати вплив на людей, предметний світ чи хід подій.

Матфей – в християнській традиції один із 12 апостолів, найближчий учень Ісуса Христа, автор першого канонічного Євангелія.

Медитація (лат. *meditatio* – міркування) – розумові дії, за допомогою яких досягається стан заглибленості, повного відволікання від зовнішніх впливів шляхом концентрації уваги на головному об'єкті.

Мекка – головне священне місто мусульман у Хиджазі (Саудівська Аравія), де народився, жив та починав свою проповідницьку діяльність засновник ісламу Мухаммед. Це особлива святиня, куди немусульманину вхід заборонено.

Меса (франц. *messe*, лат. *missa*, від *mitto* – посилаю) – богослужіння в католицькій церкві.

Мечеть (араб, масджид – місце поклоніння) – релігійно-культува споруда, храм у мусульман.

Миропомазання – одне із семи таїнств християн, що символізує освячення і зміцнення духовних сил християнина на шляху до спасіння.

Митрополит (гр. *metropolitēs*, букв. – людина з головного міста) – у церквах із патріаршою системою управління - другий після патріарха чин у церковній ієрархії.

Міф (гр. *mythos* – розповідь, переказ, оповідка) – духовне відтворення дійсності у формі легенд, розповідей, персонажі й події яких визнаються об'єктивно наявними або такими, що існували в минулому.

Мокоша – жіноче божество у міфології прадавніх українців. Входила до давньоруського пантеону, її ідол стояв у Києві поруч з ідолом Перуна та інших богів.

Молитва – вербальне (словесне) звернення людини до об'єкта своєї віри (Бога, святих тощо) із проханням усіляких благ, заступництва, відвернення зла; суттєвий елемент культу розвинутих релігій.

Монастир (гр. monasterion – місце, житло усамітнених) – громада ченців, які об'єдналися на основі спільних релігійних поглядів, ідеалів для спільного мешкання відповідно до певних правил і норм, установлених церквою і зафіксованих у певних статутах.

Монотеїзм (гр. monos – єдиний, theos – Бог) – форма вірувань і культу, що полягає у поклонінні єдиному Богу.

Мормони – Церква Ісуса Христа Святих останніх днів, що виникла в США в 1830 р. Нині поширена в понад 150 країнах світу. Для М. характерне змішання елементів християнства, ісламу, буддизму, давньогрецької релігії.

Мощі – рештки померлих святих, які зберігаються тривалий час нетлінними, що, за релігійними уявленнями, засвідчує їх святість. Шануються в католицизмі й православ'ї.

Мулла (араб, маула – пан, володар) – найнижчий сан служителя культу в ісламі.

Муфті (араб, муфті – той, хто визначає) – найвища духовна особа мусульман-сунітів, знавець шаріату.

Мухаммед (Мугаммад, Магомет, бл. 570-632 рр.) – засновник ісламу, «посланець Аллаха», головний і останній пророк істинної віри.

Нагірна проповідь – за Євангеліями, проповідь Христа на горі перед апостолами, у якій моральність переосмислюється на засадах любові як центральної категорії християнського віровчення. Підноситься значимість у суспільстві тих, хто духовно великий, хто вирізняється блаженством («вбогі духом», «засмучені», «голодні та спрагнені правди», «милостиві», «чисті серцем», «миротворці» тощо).

Назарет – за Євангеліями, місце проживання Ісуса Христа та його батьків (місто в Галілеї, Палестина).

Намаз (перс. – молитва) – мусульманська канонічна молитва, яку виконують п'ять разів на день.

Неорелігії – синкретичні й універсальні утворення, що поєднують у собі як елементи багатьох існуючих релігій, так і ідеї теософії, антропософії, сучасні філософські й богословські доктрини, астрологію й окультизм, біоенергетику й екстрасенсоріку, містичну уфологію тощо.

Нігілізм релігійний (лат. nihil – ніщо) – форма заперечення релігії з позицій егоїстичного індивіда, який ставиться до життя суто прагматично, керується принципами анархізму, сповідує свободу від будь-яких переконань.

Німб (лат. nimbus – хмарина) – умовне позначення сяяння навколо голови в зображеннях богів, святих, ангелів, пророків.

Нірвана – психологічний стан завершеності внутрішнього буття перед лицем буття зовнішнього, абсолютна відсутність бажань.

Новий Завіт – частина Біблії, яку як Святе Письмо вшановують християни. Має два значення: 1) новий договір (завіт) між Богом і людьми; 2) зібрання книг, які виражають цей договір. Складається з 27 книг. Зокрема, до Н. З. входять 4 Євангелія (Матфія, Марка, Луки, Іоана), в яких описано життя, чудеса, вчення засновника християнства боголюдини Ісуса Христа.

Одкровення – термін, яким в іудеїв, християн, мусульман позначається все те, що сам Бог відкрив людям про себе і про істинну віру в нього, тобто саморозкриття Бога.

Окультизм (лат. oculus – прихований, таємний) – містичне вчення, що визнає існування надприродних сил і можливість безпосереднього спілкування з ними за допомогою магічних обрядів, таємних ритуалів тощо. Часто вживається як синонім слова «езотеричний», що означає «для обраних».

Ортодокс (гр. orthodoxos – правовірний) – людина, яка неухильно дотримується принципів певного вчення, поглядів, світогляду.

Ортодоксія (гр. orthodoxia – правильна думка) – неухильне дотримання традиційного вчення церкви.

П'ятидесятники (від старозавітного свята П'ятидесятниці, в Новому Завіті - зелені свята, або Трійця) – пізньопротестантська течія, що виникла в США наприкінці XIX ст. В основу вчення покладено біблійний сюжет про сходження Духа Святого на апостолів Христа на п'ятдесятий день після Великодня (Пасхи). Звідси й твердження про можливість отримання хрещення Святим Духом, а через нього – плодів і дарів Духа будь-якою людиною в її буденному житті.

П'ятикнижжя Мойсея, Тора (давньоєвр. – вчення, закон) – назва перших книг Старого Завіту: Буття, Вихід, Левит, Числа, Второзаконня, де описується походження світу, людини, виникнення єврейського народу і встановлення ним священного союзу з Богом тощо.

Пантеїзм (гр. pan – все, theos – Бог) – вчення про єдність Бога і світу, ідеальної й матеріальної сутності, злиття Бога як абсолюту з природою.

Пантеон (гр. pantheon – місце, присвячене всім богам) – сукупність богів певної конфесії; у стародавніх греків і римлян – храм, присвячений усім богам; нині – місце поховання видатних людей.

Папа римський (гр. papas, лат. pater – батько, наставник, вихователь) – глава католицької церкви і верховний правитель держави-міста Ватикан. Повний титул Папи: Єпископ Риму, намісник Ісуса Христа, намісник князя апостолів, верховний понтифік Вселенської церкви, патріарх Заходу, примас Італії, архієпископ і митрополит Римської провінції, монарх, монарх держави-міста Ватикан, раб рабів Божих. Обирається конклавом (зборами кардиналів) на все життя. У церковній реєстрації є 266 пап.

Парафія – у православ'ї, католицизмі первинна територіально-адміністративна одиниця церкви.

Пасха (Великдень) – свято християн, встановлене на честь чудодійного воскресіння розп'ятого на хресті Ісуса Христа.

Патріарх (гр. patriarches – праотець, родоначальник) – найвищий духовний сан, глава церкви. В Україні сан патріарха мають предстоятелі Української православної церкви Київського патріархату, Української автокефальної православної церкви та Української греко-католицької церкви.

Піст – важливий спосіб регламентації життя віруючих за церковними правилами, що передбачає невживання скоромної їжі.

Політеїзм (гр. poly – багато, theos – Бог) – уявлення про існування кількох або багатьох богів та поклоніння їм.

Праведність – за релігійними уявленнями, бездоганні вчинки віруючого у повсякденному житті.

Православ'я – один із трьох основних напрямів у християнстві, що сформувався на території Візантії, самостійним офіційно став після розколу 1054 р.

Принципи релігієзнавства - основоположні ідеї, що визначають смисл усіх інших понять і суджень у процесі пізнання релігії.

Провіденціалізм (лат. providensia – провидіння) – релігійно-філософська концепція історії як промислу Божого.

Прозелітизм – намагання навернути у свою релігію послідовників інших вірувань.

Проповідь – публічна промова настановного чи інформативного змісту, що виголошується священнослужителями в храмі під час богослужіння.

Протестантизм – третій, поряд із православ'ям і католицизмом, напрям у християнстві, виникнення якого пов'язано з Реформацією.

Псалми (гр. psalmos – пісня) – короткі і порівняно нескладні за формою релігійні пісні й гімни, які входять у Псалтир.

Психоаналіз (гр. psuche – душа) – метод психотерапії і психологічне вчення (З. Фрейд), що ґрунтується на вирішальній ролі в житті індивіда та розвитку людства несвідомих психічних процесів і мотивацій.

Психологія релігії – розділ релігієзнавства, що досліджує психологічні закономірності виникнення, розвитку й функціонування релігійного феномена на індивідуальному, груповому й суспільному рівнях, а також зміст, структуру, спрямованість релігійних вірувань, уявлень, переживань тощо.

Рабин (давньоєвр. раббі – мій учитель) – священнослужитель в іудаїзмі; авторитет у витлумаченні приписів та заборон для членів іудейської громади.

Рамадан (рамазан) – дев'ятий місяць мусульманського календаря, місяць посту. Згідно з ісламською традицією, в цей місяць Мухаммеду було передано одкровення від Аллаха.

Регулятивна функція релігії – здатність релігії через систему норм, цінностей, примусів, установок, канонів, інститутів управляти поведінкою, вчинками віруючих, діяльністю релігійних організацій, формувати та коригувати міжособистісні стосунки.

Релігієзнавство – галузь гуманітарних знань, спрямована на осягнення сутності, закономірностей походження й функціонування релігії на різних етапах розвитку культури (суспільства, соціальної групи, особи).

Релігійна організація – об'єднання послідовників певного віросповідання, цілісність і єдність якого забезпечується змістом віровчення, культом, системою організаційних принципів, правил і ролей.

Релігійна свідомість – система (сукупність) релігійних ідей, понять, принципів, міркувань, аргументів, концепцій, сенсом яких є здебільшого віра у надприродне.

Релігійна толерантність – характер взаємовідносин представників різних конфесій, який базується на принципах взаємоповаги та свідомої відмови від зверхності, ущемлення прав і приниження гідності один одного.

Релігійне вільнодумство – форма критичного релігієзнавства, антирелігійна течія суспільної думки, що еволюціонувала від буденної антирелігійної свідомості, здорового глузду до завершеної, теоретично обґрунтованої форми із залученням різних галузей науки.

Реформація (лат. *reformatio* – перетворення, виправлення) – антикатолицький рух в Європі, що поклав початок протестантизму (XVI ст.). Мета Р. - повернення християнства до апостольських часів, реформування християнської церкви у дусі євангельських ідеалів.

Сакральне (лат. *sacer* – священний) – наділене Божою благодаттю, релігійно санкціоноване. Такими є таїнства, церква, священнослужителі, речі і дії, що належать до релігійного культу.

Сансара (санскр. – повторення народжень і смертей) – уявлення про єдиний ланцюг переходів душі з однієї оболонки в іншу.

Сатанізм – напіврелігійна течія (рух), прибічники якої поклоняються певній демоністичній істоті: Сатані (Дияволу, Люциферу), Асмодею тощо.

Сварог – бог небесного вогню у давніх слов'ян (I тис. до н. е.).

Світоглядна функція релігії – здатність релігії формувати у віруючої людини систему поглядів і уявлень, які виражають її ставлення до різних предметів і явищ дійсності, життєву позицію, ціннісні орієнтації, тобто релігійний світогляд загалом.

Свобода віросповідання – свобода вибору особистістю релігійного світогляду, тобто її здатність до релігійного самовизначення, й самореалізація у вибраній релігійній сфері.

Свобода в релігії – міра свободи, яку допускає певна конфесія для своїх прибічників у віросповідній практиці, тлумаченні певних положень кодифікованого віровчення.

Свобода релігії – незалежне функціонування релігійних течій, рухів та їхніх інституцій, а також правові, суспільно-політичні, економічні можливості та гарантії для вільного релігійного самовизначення й самореалізації особистості.

Свобода совісті – це право мати, приймати і змінювати релігію або переконання за своїм вибором і свободу одноособово чи разом з іншими сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, відправляти релігійні культи, відкрито виражати і вільно поширювати свої релігійні або атеїстичні переконання.

Свобода церкви – ступінь автономності, незалежності внутрішнього устрою, структури управління певного релігійного об'єднання, його правовий статус і можливості виконання ним поставлених завдань.

Святе Письмо – кодифіковане віровчення розвинутих релігій: в індуїзмі – Веди, в зороастризмі – Авеста, в іудаїзмі – Тора, в буддизмі – Трипітака, у християнстві – Біблія, в ісламі – Коран тощо.

Священство - за християнським вченням, ті повноваження і сила, які Бог надає чоловікам і які необхідні для виконання спасительних обрядів Євангелія.

Секта (лат. *seco* – розділяти або лат. *sehta* – вчення, напрям) – релігійне об'єднання, що відокремилося від панівного в країні релігійного напрямку і конфліктує з ним.

Секуляризація (лат. *seacularis* – мирський, світський) – процес звільнення різних сфер суспільних відносин, особистого життя, свідомості, діяльності, поведінки людей від впливу релігійного, сакрального.

Символ віри – стислий виклад головних догматів певної релігії, безумовне виконання яких є обов'язком віруючого.

Синагога (гр. *sunagoge* – місце зібрання) – молитовний будинок в іудаїзмі.

Синод (гр. *sinogos* – зібрання) – дорадчі органи при православних патріархах і папі римському.

Синтоїзм (япон. синто – шлях богів) – національна релігія японців, що сформувалася в VI-VII ст. на основі анімістичних культів.

Скептицизм (гр. *skepticos* – той, що розглядає, досліджує) – вчення, прибічники якого піддають сумніву можливість досягнення істини, здійснення ідеалів та ін.

Скит (гр. *asketos* – подвижник) – монастир, розташований у пустельному місці.

Собор – 1) кафедральний чи головний храм міста, де здійснюють богослужіння особи вищої духовної ієрархії; 2) зібрання представників певної чи кількох церков для обговорення і вирішення питань віровчення, внутрішнього устрою і дисципліни, моральної поведінки членів церкви.

Соціологія релігії – розділ релігієзнавства, що вивчає суспільні основи релігії, її місце, функції й роль у суспільній системі, вплив релігії на інші елементи цієї системи й специфіку зворотного впливу на релігію певного суспільства.

Суна (араб. звичай, зразок) – святий переказ ісламу, викладений у формі висловів Мухаммеда та оповідей його діянь людьми, які близько знали пророка.

Сунізм – один із напрямів ісламу, прибічники якого визнають святість не лише Корану, а й Суни.

Сцієнтизм (лаг. scientia – знання, зразок) – світоглядна позиція, в основі якої лежить уявлення про наукове знання як найвищу культурну цінність і достатню умову орієнтації людини у світі.

Тайнство – обрядова дія в християнстві, через яку, за вченням церкви, віруючому передається Божа благодать.

Теогонія (гр. theos – Бог і gonea – народження) – сукупність міфів про походження і родовід богів.

Теократія (гр. theos – Бог і kratos – влада) – форма державного правління, за якої політична влада належить главі церкви, духовенству. Приклад: держава Ватикан.

Теологія (гр. theos – Бог і logos – вчення) – систематизований виклад релігійного вчення про Бога; сукупність вироблених певною релігією доказів істинності власних догм, правил і норм життя духовенства і віруючих, боговстановленості віровчення і церкви. Інша назва – богослов'я.

Теософія (гр. theos – Бог і sophia – мудрість – досл. богомудрість, богопізнання) – релігійне філософське вчення про можливість містичного та інтуїтивною пізнання Бога шляхом безпосередніх контактів із надприродними силами.

Теоцентризм (гр. theos – Бог і лат. centrum – центр) – основоположний принцип, згідно з яким єдиний Бог – абсолютне начало і центр Всесвіту, що зумовлює собою буття і сенс існування всього живого.

Тотемізм (індіан. «от-отем», букв. – його рід) – уявлення або віра в існування «чуттєво-надчуттєвих» кровних (родинних) зв'язків між певною групою людей (родом, племенем) і певним видом тварин, рослин чи явищем природи.

Трансцендентний (лат. transcendere – переступати) – той, що лежить за межами людського буття, свідомості й пізнання і перевищує їх. У богослов'ї – недоступна людині сфера потойбічного, зовнішнього щодо релігії.

Трипітака (санскр. – три кошики) – Святе Письмо буддистів, в якому викладено одкровення Будди.

Трійця - християнський догмат, згідно з яким єдиний Бог одночасно існує в трьох іпостасях (особах) – як Бог-Отець, Бог-Син, Бог-Дух Святий.

Унія церковна – об'єднання однієї з церков православного Сходу чи її частини з Римо-католицькою церквою на засадах визнання першості Риму.

Фетишизм (франц. fetishe від португ. feitico – амулет) – віра в те, що певні предмети мають надзвичайні якості, та відповідне пошанування їх.

Філіокве (лат. filioque – і сина) – прийнятий вперше на Толедському церковному соборі (не вселенському) додаток до християнського Символу віри про сходження Святого Духа від Бога-Отця «і від Бога-Сина». Хоча II Вселенський собор 787 р. ухвалив формулу «Святий Дух сходить від Отця», навколо неї все ж розгортається суперечка Риму і Константинополя. Греко-візантійські ієрархи відкинули філіокве, а папи римські із середини IX ст. повністю його визнали, що й стало одним із приводів поділу християнства в 1054 р.

Філософія релігії – сукупність філософських понять, категорій і концепцій, які дають філософське тлумачення релігії.

Функція релігії (лат. functio – виконання, звершення) – коло діяльності, призначення релігії щодо людини і суспільства в цілому.

Хадж – один із основних обов'язків мусульманина, який полягає у відвідуванні Мекки (храму Кааби) або Медини (гробу Мухаммеда).

Хадис (араб. – повідомлення) – розповідь про діяння і висловлювання пророка Мухаммеда та його однодумців, що склали зміст Суни.

Халіф (араб, халіфа – спадкоємець, намісник) – духовний і світський глава теократичної мусульманської держави.

Харизма (гр. charisma – дар) – благодать, Божий дар, особлива сила, дарована апостолам Святим духом у Єрусалимському храмі на П'ятидесятницю для подолання гріховності і спасіння.

Храм – сакральна споруда для відправлення культу (у християн – собор, церква, костюл, кірха; в ісламі – мечеть; в іудаїзмі – синагога).

Хрест – предмет релігійного культу, який наділяється особливою магічною силою. Священний символ християн.

Християнство – найчисленніша світова релігія, що виникла у I ст. н. е. в східних провінціях Римської імперії.

Цelibат (лат. *callibatus, callibs*– неодружений, самотній) – обов’язкова безшлюбність католицьких священників і православних ченців.

Церква (гр. *кугіакe* – Господній дім) – релігійна організація зі складними, централізованими та ієрархізованими стосунками між священниками і віруючими, що виробляє, зберігає, передає релігійну інформацію, організовує та координує релігійну діяльність і контролює поведінку віруючих.

Шак’ямуні – він же Будда, він же Сіддхартха Гаутама – реальна історична особа, засновник буддизму.

Шаріат (араб, *шаріа* – правильний шлях до мети) – комплекс юридичних норм, принципів та вчинків мусульманина, дотримання яких вважається угодним Аллаху та таким, що приводить віруючих у рай.

Язичництво – давні релігійні вірування, що існували у всіх народів до прийняття ними світових релігій.

Яхве (Ягве, Єгова) – верховний Бог в іудаїзмі.

ДЛЯ ПОДАТОК

Навчальне видання

РЕЛІГІЄЗНАВСТВО

Методичний посібник
для підготовки до практичних занять
студентів денної форми навчання всіх спеціальностей

Укладач: Бондар Ірина Олександрівна

Суми: Вид-во СумДПУ, 2013 р.
Свідоцтво №231 від 02.11.2000 р.

Відповідальний за випуск *А. А. Сбруєва*
Комп'ютерний набір і верстка *І. О. Бондар*

Здано в набір 09.05.20132013. Підписано до друку 11.06.2013.
Формат 60x84/16. Гарн. Times. Друк ризогр.
Папір друк. Умовн. друк.арк. 6,5. Обл.-вид. арк. 6,2.
Тираж 100 прим. Вид. № 43.

Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка
40002, м. Суми, вул. Роменська, 87

Виготовлено на обладнанні СумДПУ імені А.С. Макаренка

